БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, ХАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң,
ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң органы

1925 чылда үндезилетинген

1954 ДЕКАБРЬ 26 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 255 (3192)

ӨРТЭЭ 20 КОП.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

РСФСР-ниң Дээди Совединге сонгулдаларының талазы-биле сонгулда округтарының дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыындан (1 арын).

Сүт-Хөлдүң механизаторларында (1 арын).

Англи эртемден болгаш хөй-ниити ажылдакчызы Джон Бернал-биле эш Н. С. Хрущевтүң беседазы (1 арын).

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чыыдырганы тудугжуларының, архитекторларының, тудуг материалдарының, тудугнуң болгаш оруктуң машина тудуунуң үлетпүрүнүң, төлевилел болгаш эртем-шинчилел организацияларының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилериниң тудуг индустриязының бүгү ажылдакчыларынга кыйгырыы (2—3 арыннар).

С. Маады.— Агротехниктиг болгаш зоотехниктиг курстарның өредилгезин шын организастаар (3 арын).

Совет чогаалчыларының ийиги Бүгү-эвилел съездизи (3 арын).

Чаа чылга бүдүрүлгечи чедишкиннерби-ле (4 арын).

Улустуң Политиктиг Консультативтиг Чөвүлелиниң Бүгү-кыдат Комитединиң (ийиги чыылдазының) сессиязында (4 арын).

Хана солуннар ажылдарын хүн-бүрү удуртур

Хана солуннар — бистиң парлалгавыстың хөй санныг отряды болур. Олар болза, массаларның коллективтиг пропагандизи, агитатору болгаш организатору болур рольду күүсетпишаан, ажылчыннарны, колхозчуларны, интеллигенцияны ажыл-агый, культура тургузуушкунуңуң планнарын чедишкиниг күүседиринче, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин боттандырарынче мобилизастап турар.

Хана солуннар — ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын болгаш бот ажыл-чорудулгазын деткиринің чугула чепсээ. Бижи бүрүзү коллективтиң мурнунга хана солунну дамчыштыр бодунуң бодалын илередир, ажылдың дуржулгазын солчур, шүгүмчүлелди кылыр болгаш ажыл-ишчи саналдарны үндүрер.

Ынчангаш хана солуннар ажылынга партийжи удуртулганы хандырары партия организациязы бүрүзүнүң чугула сорулгазы. Ынчалза-даа областың колхозтарының, совхозтарының, МТС-териниң болгаш бүдүрүлге, албан, өөредилге черлериниң партия организацияларының дыка хөй кезин боттарының хана солуннарының ажылынга чогуур кичээнгейни салбайн турар. Ылангыя Кызылдың автотранспорт конторазының партия организациязы сөлгү үеде «Транспортчу» хана солунче кичээнгейни кошкаткан. Оон түннелинде ол хана солун чолаачылар ортузунда социалистиг чарыштың чоруп турарын дыка эренгей-биле чырыдып, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче коллективти кошкак мобилизастап турар. Кызылдың даараныкга комбинадында «Даараныкчы» хана солуннун редколлегиязы база-ла четпес ажылдап, продукцияның шынарын бедидериниң айтырыгларын сонуургавайн турар. Комбинаттың директору эш Поженев база технорук эш Рясик олар ажылдакчы бүрүзүнүң ажылга харыысалгазын бедидеринге хана солуннун ролюн ажыглавайн келгеннер.

Районнардан Бай-Тайгада «Тиилелге», Улуг-Хемде «Мичурин» колхозтарда, Барыынның Кызыл-Мажалык МТС-те, Бии-Хемниң «Өөк» совхозта хана солуннарның үндүрүлгези эжиживээн. Ылангыя Кызыл-Мажалык МТС-тиң хана солуну эки редакторлатынмаан, чавыс шынарлыг материалдар-биле үнүп турар. Эвлечглиг дугаарларга шүгүмчүлелдиг материалдар эвээш үнүп, а эки ажылдыг механизаторларның дуржулгазы илеретинмейн келген. Ханы утка чок, солун эвес болгаш хевир талазы-биле багай кылдынган, идей-политиктиг деннели чавыс хана солунну кым-даа сонуургавас дээрзин редколлегиялар болгаш партия эге организациялары билип ужурлуг.

Кайда-ла хана солун редколлегиязының ажылын партия организациязы эки узуртуп, оон өөдүрген чөптүг айтырыгларын эки деткип турар болдур, шак ында хана солун болунуң организакчы болгаш кижизидикчи ролюн эки күүседири тодаргай. Кал-Хем районунуң «Октябрь 14 чылы» колхозтуң «Колхозчу» хана солуну артель кежигүннериниң ортузунга бедик авторитетти чедип алган. Ол хана солунга фермалар ажылдакчылары, колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары болгаш өске-даа колхозчулар боттарының чагааларын үргүлчү бижип турарлар. Партия организациязының секретары эш Булатов, комсомол организациязының секретары эш Натпит-оол олар хана солуннуң үүнүп турар шынарынга анализти берип, редколлегияның ажылынга дузалажып турар.

Бүгү хана солуннарның ажылын эжиждери, четпестерни узуткаары — партия организацияларындан негетинин турар. 1954 ажыл-агый чылы ам бодунуң төнчүзүнге келген. Сорулга болза, ажыл-агыйның чаа — 1955 чылының баштайгы хүннериндан эгелээш-ле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның бот-үнезин чиигедиринче болгаш шынарын бедидеринче, ажыл-агый планнарын чедир болгаш ажыр күүседиринче бүгү хана солуннарның кичээнгейин угландырар. Ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны хөй-ниитиниң хөренгизин камнаарының болгаш камгаларының өзүзунга кижизидери, чүвени үрей кылырларны болгаш чалгааларны илередип шүгүмчүлээри хана солуннарның чугула сорулгазы болур.

Колхозтарның, совхозтарның, МТС-териниң партия организациялары хана солуннар редколлегияларының кичээнгейин өөдүр ажыл-агый хөгжүлдезиниң айтырыгларынче доктаамал угландырары чугула. Амгы үеде өөдүрде хана солуннар мал быыстагладыышкынының, колхоз тудуунуң айтырыгларын, колхоз, совхозтарда агро-зоотехниктиг өөредилгенин, 1955 чылдың хову ажылдарынга белеткелдиң байдалын хүн-бүрү чырыдар херек.

Совет албан черлеринде хана солуннар болза, күш-ажылдың сагыга чурумуу дээш, бюрократизмге болгаш канцелярщинага үлүг демисешпишаан, аппараттың бүгү тала-биле эки, тода, эвлек ажылын хандырары дээш партия организацияларынга дузалажыр ужурлуг. Өөредилге черлеринде болгаш школаларда хана солуннар өөредилгениң бедик шынарын чедип алыр дээш демиселче улуг рольду ойнаар.

Партия организациязы бодунуң хана солунунуң редколлегиязынга эренгей эвес, а үргүлчү боттуг дузаламчыны көргүзер ужурлуг. Партия хуралынга азы партбюрога редколлегияның илеткелин чугаалажыры, хана солуннун ролюн улам бедидериниң талазы-биле аңаа боттуг саналдарны бээри, ажыл планнаашкынынга дузалажыры, шүгүмчүлелдиг материалдарны детиири чугула. Хана солунга үнген шүгүмчүлел бүрүзү түннелдиг болган турарын чанчыктырар херек.

Редколлегия масса-биле сырый харылзаалыг болган тудум-на, хана солун үргүлчү улам-на солун болгаш ханы уткалыг, хөй материалдарлыг үнер. Ынчангаш редколлегияның кежигүннери коллективтиң тус-тус кежигүннери-биле хүн-бүрү харылзаалыг болуру чугула. Агитхуудустар болгаш «чаңныктар» кудуку парлалганың эн-не оперативтиг көргүзүү болур. Оларның үндүрүлгезинге хана солуннар редколлегиялары сагыш салыр ужурлуг.

Хана солуннар ажылынга удуртулганы СЭКП райкомнары база-ла күштелдирер хүлээлгелиг. СЭКП обкомунуң бешки пленуму болза, колхоз, совхоз, МТС бүрүзүнге, фермаларга, бригадаларга агитхуудустарның, «чаңныктарның», хана солуннарның доктаамал үндүрүлгезин хандырарын, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга хана солуннарның ролюн бедидерин чедип алырын партия райкомнарындан негээн. Ол ышкаш районнар солуннарының редакциялары хана солуннар редколлегияларының ажылынга дузалажыры чугула.

Ынчангаш хана солуннарның масса ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ролю моон сонгаар улам бедээн турарын хандырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединге сонгулдаларның талазы-биле сонгулда округтарының дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫНДАН

РСФСР-ниң Конституциязының 25-ки үүлүнге болгаш «РСФСР-ниң Дээди Совединге сонгулдалар дугайында Дүрүмүнүң» 25-ки болгаш 26-гы үүлдериниге үндезилээш, РСФСР-ниң Дээди Совединге сонгулдаларның талазы-биле 784 сонгулда округтарын тургузар деп РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1954 чылдың декабрь 24-те доктааткан, оон иштинде:

ТЫВА АВТОНОМНУГ ОБЛАСТЬ

625. Тыва сонгулда округу (Төвү—Кызыл хоорай) Тыва автономнуг область

Сүт-Хөлдүң механизаторларында

СҮТ-АКСЫ. (Телефон-биле). Сүт-Хөл районнуң машина-трактор станциязының коллективи септелгениң графиги, кылып үндүрер продукцияның бедик шынары дээш чаңгыс эп-сеткилдиг демисежип турар. МТС-те парторганизация секретары эш Йомужаптың редакцияга дыңнатканы болза:

— МТС-тиң септелге мастерскаязы (мастери эш Гладков) декабрьның 25-ке чедир дөртү квартада 5 тракторларны, 16 сеялкаларны, 2 лущильниктерни болгаш 6 культиваторларны септеп дүжаатган. Мастерскаяда амгы кылдыгы турар 6 тракторларның, 4 трактор моторларының болгаш 4 сеялкаларның септелгези чаа чылга уткуштур доостур.

Кылган ажылы бүдүштүг, ол талазыбиле болунуң дуржулгазын өскелерге дамчыдып турар Сержий-оол, Улатов, Сундуй-оол ышкаш трактористерни, хүн онаалдазын үргүлчү 150—180 хуу күүседип турар Белчетов, Астанин ышкаш токарларны, ажыл участогунуң өске-даа черлериниге ак-сеткилдиг мурнакчыларны коллективтен хөйну илередип болур. Септевчилер ортузунда социалистиг чарыш калбарган.

Англи эртемден болгаш хөй-ниити ажылдакчызы Джон Бернал-биле

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТҮҢ БЕСЕДАЗЫ

1954 чылдың декабрь 25-те эш Н. С. Хрущев англи эртемден болгаш хөй-ниити ажылдакчызы, «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» Делегейниң Сталинчы шаңналының лауреады, профессор Джон Бернал-ды хүлээп алган.

Чоокта чаа профессор Бернал эш Н. С. Хрущев биле беседаның бижимелинден чамдык үүлдерни «Таймс» солунга чарлаан. Ол беседаның бижимелиниң долу текстизин моон адаанда парлап турар.

Айтырыг. Совет Эвилелиниң көдээ ажыл-агыйда чаа политиказы даштыкыда янзы-бүрү хөй тайылбырлашкыннарны болдурган. Ол политика болганчок-ла көдээ ажыл-агыйның чаа кризиси болгаш коллективизация системазының бууразашкыны кылдыр көргүстүнүп турар. Көдээ ажыл-агыйга салдынып турар кайгамчык улуг кичээнгейни, хөй санныг чаа докталдарны болгаш харын көдээ ажыл-агый делегезин бодун безин ол үзел-бодалдың бадыткалы кылдыр санап турар. Ылаңгыя, Сибирьде болгаш Казахстанда чаа черлерниң далаштыг ажылдап кылышкының байдалын шыңгыырап турары ол кылдыр билип ап турар. Чогум-на шак моон чылдагааны-биле мен чаа угланышкын дугайында улуг хемчээлдин-биле харыысалгалыг болуп турар Силерден ол айтырыгга удуртулга болдурган кол политиктиг бодалдарны тайылбырлан бээрин дыңнаксаан ийик мен.

Харыы. Силер ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның Пленумнарының дугайында парлалгада чарлатынган материалдарны номчаан-на болдур силер. Ол шиитпирлер даштыкыга дыка хөй үнелел харыыларны болдурган. Көдээ ажыл-агыйның талазында четпестерни бистиң шүгүмчүлээнивисти Совет Эвилелиниң дайзыннары боттарының сорулгаларынга ажыглаар, ол шүгүмчүлелче боттарының хуузында бодалын киирер деп орадажып турарлар.

Шынап-ла, көдээ ажыл-агыйда бистиң четпестеривисти бистер чиди-биле шүгүмчүлеп турар бис. Ынчалзажок бистер кандыг-бир аарыглыг буруузуңуушкун ужурунда боттарывыс соктунуп турбас бис. Бистиң кошкак чоруктарывысты ханызы-биле билирде болгаш медерээрде, эки ажылдаарда болгаш четпестерни дүрген чайладырда бистиң бүгү ажылдакчыларывыска кадыг-дошкун шүгүмчүлел дузалаар болган ужурунда оны ынчаар кылып турар бис.

Чуртту индустриализастаарының хөрээзинде чедишкиннерге даянгаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы улустуң хереглел үүлдериниң бүдүрүлгезиниң күштүг көдүрүлүшкүнүн ийи-үш чылдар дургузунда чедип алыр сорулганы салган. Улустуң хереглел үүлдериниң бүдүрүлгезин көвүдедирде көдээ ажыл-агыйны улам-на бедик темпилерлиг хөгжүдер, ылаңгыя тараа бүдүрерин дыка улгаттырар херек деп чүве билдингир.

Бистиң чуртувуста тараа айтырыы шиитпирлетинген дугайында партияның XVIII съездизинге И. В. Сталинның болгаш партияның XIX съездизинге Г. М. Маленковтуң медегледери биле тараа бүдүрериниң болгаш кур черлерге тараа культураларының тарылга шөлдерин калбартырының эргежок чугулазының дугайын айыткан СЭКП ТК-ның сөлгү Пленумнарының шиитпирлериниң аразында бар ышкаш чөрүдээлерге хамаарыштыр даштыкыда чугаалар хөй болган. Шынын алырга мында чөрүдээ чок. Чонну хлеб-биле хандырарда тараа бисте четчир деп И. В. Сталинның болгаш Г. М. Маленковтуң ол чугаалааны черле шын. Бистиң чуртувус тараага бодунуң хереглелдерин хандырып келген. Ол бисте ам-даа четчир болгаш эргежок чугула курлавырлар-даа бар. Ынчанмыже кижи үүгле тараа-биле амыдыравас болгай. Кижиниң чогум-на өске хереглелдери тараа бүдүрүлгезиниң көвүдээрин биргээр янзы-биле негеп турар.

Совет Эвилелиниң хөгжүдези, чуртуң экономиказының быыкканы болгаш аңаа үндезилээш сөлгү каш он чылдарның дургузунда ажылчы чоннарның материалдыг байдалының бедээни шаанда биске хөй санныг эвес турган янзы-бүрү бараанларга негелдениң дыка улгадырынга чедирген. Бисте бараанларга өртектер чыыбүүде чиигеп, ажылчын, албан-хаакчыларның боттуг ажыл төлевири бедип, чоннуң садып алыр аргалыы өзүп турар. Ындыг болганда эвлээн чавыс шынарлыг бараанларга негелде-хереглел эвээжеп, харын, бедик шынарлыг бараанларга негелде-хереглелдің дыка өзүп турары билдингир. Улам-на хөй кижилер магазиннерден нарын чемнерни негеп турарлар. Дайын сөлүүде, кажан өртектер бедик турган үеде, улустуң хереглел бараанны-биле чоннуң хандырылгазы ажырбас ышкаш турган. Ам, кажан өртектер каш-каш чылдар дургузунда чиигеп келгенде, бараанларның бо-ла бүгү хевирлериниң бүдүрүлгези херек кырында дыка өскен болзажок, чамдык барааннар эвлээн чедишпестээр чорук көскү апарган. Эки шынарлыг бараанларга негелдени чоннуң калбак кезектери салып турар. Бистиң сорулгавыс болза, ол негелдени хандырары болур.

Капитализмниң үезинде ындыг байдал турда, тодаргайлаарга бараанларга негелде-хереглел турда, кажан салын, делгеп казан барааннардан аңаа негелде хереглел ажып турар болза, кончаалар тып алырының кайгамчык эки болдунар аргалары бар болур ийик. Ынчаарга бисте байдал ындыг эвес болуп турар. Социалистиг орук болза, бүдүрүлгени хөгжүдериниге болгаш өртектер чиигедириниң политиказын үргүлчүлээриниге болуп турар. Тараа чедишпес ышкаш көстүр чорукту чогум-на бо холбаашкын-биле барымдаалап көөр ужурлуг бис. Кризис дугайында чугаа безин мында чок. Бисте байдал кажан кайы-даа шагда турганындан дөра эвес, а харын дээре. Херек үүдел дээрге, бистиң хөгжүлдевистиң эвлээн бедик үе-чадазында улус хереглелиниң барааннарынга негелде хереглел дыка өзе бээринде болур.

Бистиң партиявыс улустуң хереглел үүлдериниң бүдүрүлгезин бүгү хемчегби-ле калбартырының болгаш ажылчы чоннарның өзүп турар хереглелдерин максималдыг хандырарының политиказын чайгылыш чокка, чүткүлдүг чорудун турар. Барааннар бүдүрериниң деннелин бедидер төлээде, тараа бүдүрериниң деннелин бедидер херек, чүге дээрге кедизи барын тараа болза, аъш-чемнин өске бүгү продуктуларының, харын оон түржүк—калбак хереглелдің хөй-хөй барааннарың бүдүрериниң үндезини болур. Хөй тарааны алыр дээш, Казахстанның болгаш Сибирьниң кур черлерин—тараа культураларын өстүрериниге таржыр үнүш-дүжүткүр өргү делгем ховуларны ажыглаар деп шиитпир хүлээп алдынган.

Чаа черлер биске эн-не чиик өртектиг тарааны бээр. Кур черлериниң шиңгээтинин турар чери болза, хөй-хөй мильдерниң дуртунга чүү-даа чүвеге боолбас дескі чер болуп турар. Чер аңдарар кижи эртенги чемин чип алгаш бодунуң аңдарар уунче чоруптар, эглир черинге четкеш дүштеки чемин чиир болгаш кежээки чем үезинде дедир чедип каар деп улуг хөөрешкин чокка чугаалап турар. Маңаа тарааның бот үнези эң бичии болур, ынчангаш ону ол районнарга бүдүрери ажыктыг. Ийи чыл эрткенде бо сорулга шиитпиритиие берген турар. Баштай бистер 13 миллион гектар кур черни аңдарарын планнаан бис. Ол план чедишкиниг күүсетинин турар: 1954 чылда кур черде 3,5 миллион гектар тарытынган, а келир чылдың дүжүүнге аңдартынган кур чер шупту 17 миллион ажыг гектар болуп турар. СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели баштайгы планнарны эде көргеп болгаш бар аргаларны өөренип көргеш, 1956 чылда кур черлерге тараа культураларының тарылгазын 28—30 миллион гектар чедирер деп шиитпирни хүлээп алган. Бир эвес гектардан-на өөда 10 центнер дүжүт алыр болза, ол дээрге чижеглеп көөрге 300 миллион центнер, тодаргайлаарга 1.800 миллион пуд тараа болур-дур. Ол черлерден чыып ап турар дүжүттер ол санны ховар эвесте-ле дүжүттүң ол санын үш катап ажып турар болган төлээде, ол дээрге эн-не бичии хемчээл-дир.

Кур черлерни шиңгээдип алгаш, бистиң чуртувус болза, чоннуң бүгү хереглелдерин дуглаарынга, база мал ажылын көдүрериниге, экспорттап үндүрериниге болгаш эргежок чугула курлавырларны тургузарынга негетинер ол хире хөй санныг тарааны алыр. Найыралдыг чуруттарга, чижээ, четчир санныг тарааны боттарының черлериниге бүдүрүп шыдавас Чехословакияга болгаш Герман Демократтыг Республикага; дүжүткүр эвес чылдарда боттарының хереглелдерин долу хандырып шыдавас Румынияга, Венгрияга болгаш Болгарияга хөйү-биле дузалап шыдаар бис.

Тараа бүдүрерин улгаттырган, бистер ону мал чемгереринге хөйү-биле ажыглап болур бис, ол чорук хаваннарның болгаш өске-даа малдың баш санын өстүрер оон азырал семиртилгезин эжижидер, тодаргайлаарга, тарааны эвт кылдыр хуулуурар арганы бээр. Мындыг украин үлетер чугаа бар: «Хаван колбасазындан казе куш каптагайда канчап-даа чок». Тараа бүдүрүлгезин көвүдетпишаан, хөй ындыг «куштуг» болурун күзеп турар бис. Чаа черлерни шиңгээдип алыры мал ажылынга чемнер бүдүрүлгезин дүрген улгаттырарда биске дузалаар. Мал чеми культуралар тарын өстүрериниге хөй черни хостап ап болур бис. Ол чорук саар малдың продуктулуун көдүрер, хөй малдың баш санын көвүдедир болгаш дүк бүдүрүлгезин улгаттырар арганы бээр.

Оон аңтыда, кур черлерге тараа бүдүрүлгезин улгаттырар чорук чурттуң тараа культуралары тарып турар өске районнарында шөлдериниг чамдыызын ол районнарга чүгүла культуралар өстүрер кылдыр хостаар арганы бээр.

Тараадан аңтыда өске хөй продуктуларны бис ам хереглексеп турар бис, ол дугайын мен чугаалаан болгай мен, а ол продуктуларны бис ам шиңгээтиниң алдынган районнарга өске культураларның тарылга шөлдерин улгаттырарының күселиби-ле ап болур бис.

Чижээ, чигирни ап көрүңнерге. Ол биске хөй херек, ону бис ам барыңга немештир 300 муң хире гектар черни Украинага чигир свеклазы тарыыр кылдыр үзүп бээриниң күселиби-ле ап болур бис. Хөй суг болгаш хөй кичээнгей негетинин турар хөвец, ногаа болгаш өске-даа культуралар талазы-биле херек база-ла ындыг болуп турар. Ам техниктиг культураларның тарылга шөлдерин алаан хөй чурттакылыг районнарга тараа культураларының тарылгазын алаан, кыырарының күселиби-ле калбартып болур.

Ынчангаш сорулга болза, чурттуң чоюн аъш-чем продуктулары-биле хандырарын эжижиринге тараанның чаа курлавырларын ажыглаары болур.

Силер мындыг айтырыг салып болур силер: Бир эвес ол бүгү байлактар, тодаргайлаарга кур черлер кезээде бистиң эживис аскыңга чыткан чүве болза, чүге бис оларның дугайын мурнунда-ла бодаваан бис? Улус оларның дугайын шагда-ла, шаандагы, революция мурнунда үеде-ле бодап турган. Ол кайгамчыктыг черни ажыглаарын хааннар безин сүмелеп турганнар. Ынчалза-даа ол күш четиннес турган. Совет эрге-чагырганың баштайгы он-он чылдарында, кажан биске көдээ ажыл-агый машина тудуу чедир хөгжүүзүн турда база күш четиннес турган. Ийи чылдар дургузунда андартынган турар чаа черлериниң шөлү Украинаның бүгү тарылга шөлүнге деңнежир болгаш Украинада тараа культуралары тарын турар шөлден бүдүн чартык катап хөй болур. Ол черлерни шиңгээдип алырынга он-он миллион тараачыннар негетинин келир ийик, а олар тывылбас турган.

Чүгле ам, кажан социалистиг индустрия өскенде, кажан совет машина тудуу бодунуң амгы хемчээлин чедип алганда, ындыг калбак делгем черни кончуг эвээш санныг кижилериниң дузазы-биле шиңгээдип алыр аргалыг апарган. 1954 чылда кур черлер шиңгээдип алыры-биле 120 муң тракторлар (15 аът күүжүнге саналарга), 10 муң комбайннар болгаш өске хөй техника чорутунар. Ол машиналарны көдээ ажыл-агый машина тудуунуң программазын улгаттырбайн үндүрүп берген дээрзин чугаалаза чогуур. Кажан ол планга холбаштыр шиитпирлер хүлээп алдынын турда, бис эки-турачыларга кыйгырыг үндүрген бис: кур черлер шиңгээдип алырынга эвлээн каш он-он муң кижилер херек турган, ынчаарга партияның кыйгырыын өзугаар эң эгезиниге тура бистиң ажылган болурувустан ыракта хөй кижилер келген. Машиналар болгаш кижилер бар турда бистиң күзеп турарывыс чеже-даа тараанны алырынга чүү-даа чүве биске шаптыктан шыдавас.

Эки шиңгээдип алдынган девискээрлериниги база утпаан бис. Силер көдээ ажыл-агый делгегзин көрген-не болгай силер, а ол кайгаң сонуургаарынга ажыгтынмаан. Ында бис область бүрүзүнүң эң эки колхозтарының чедишкиннерин көргүзүп турар бис. Тараачыннар аңаа кээп, оларның-биле танышып турар болгаш шак-ла ындыг түннелдерни олар база чедип ап болурдур дээрзин билип эгелеп турарлар. Бистиң сорулгавыс болза, социалистиг көдээ ажыл-агыйның тендиш дивес үндезини болур колхозтарны бүгү хемчегдер-биле быыкталаары болур. Бис аңаа колхозтарны эң мурнакчы колхозтарның деңнелинге чедир көдүрерин күзеп турар бис. Делгелге болза, ол-улуг улусчу университет болур.

Айтырыг. Делгелгениң онзагай үүлдериниң бирээзи болза, ында көдээ электростанцияларның хөгжүлдезинге улуг кичээнгей салдынып турар байдал болур. Олар дыка улуг эвес болуп турар, мен бодаарымга, ам Силериниң тудуп турарынар күүүлүг улуг электростанцияларынардан алыр энергиягга бодаарга, оларның ажылдап үндүрүп турар энергиязы улуг чарыгдалдыг болур төлээде, камналгалыг эвес-тир. Ону Силер чүге кылып турар силер?

Харыы: Улуг станцияларның энергиязынга бодаарга, бичии электростанциялардың энергиязы дыка улуг чарыгдалдыг болур дээрзинге хамаарыштыр Силер көнчуг шын чугаалап турар-дыр силер. Ындыг болзажок, бичии электростанциялар тудары колхозтарга ажыктыг. Дайын сөлүүдегі чылдарда электростанцияларның улуг тудуушкуну турза-даа, бисте электроэнергия чедишпейн турарын кичээнгейге алыр херек. Улуг электростанцияларның берип турары энергияны колдуунда шуптузун үлетпүр ап турар. Электроэнергияга үлетпүрүңүн негелдезин бирги эвлечгее хандырар херек дээрзин билдингир. Оон ужурундан көдээ ажыл-агый улуг электростанциялардан ам дээреде эвээш энергия ап турар.

Колхозтар улуг эвес станциялар тудун турар, чүге дээрге оларның энергиязы көдээ ажыл-агыйда хереглетиниң турар бөлүүн шимчедикчилерден ап турар энергиягга бодаарга черле чиик чарыгдалдыг болур. Улуг эвес-даа болза электростанциялар тудун турган, колхозтар көдээ ажыл-агыйының механизациязының болгаш электрижидилгезиниң деннелин бедидип, энергияны чүгле амыдырал хереглелдериниге эвес, харын ылангыя электроэнергия-биле ажылдаар көдээ ажыл-агый техниказын ажыглаарынга хереглеп турар. Ындыг болганда, бичии күштүг электростанциялар тудуу бодун шынзыдып турар, чүге дээрге, олар колхозтарның сонгаарлатынмас хереглелдерин хандырып турарлар.

Чуруттун электрижидилгези келир үеде улам өзе бээрге улуг электростанциялар көдээ ажыл-агыйга хөй энергияны берип турар апаар, ол ам безин эгелей берген.

Айтырыг: Чаа черлерни шиңгээдип алырын чугула көрүп турары моон адаанда айтырыгны чаагаар-ла идип үндүрер: ол чорук Эвилелдің мурнуу-чөөн районнарында кандаашкын-биле демисеелге херектиг улуг суттарылга ажылдарын болгаш төлевилелдерин сокседыры азы бети-ле дээрге, кызыгары ол эвес ирги бе? Азиның хөгжүдезинге Европаныныга бодаарга улуг кичээнгей ам салдынып турар деп билдинер-дир. Ол кайы хире шын ирги база оон чылдагааннары кандыгыл?

Харыы: Ол черде шын айтырыг-дыр, ынчалза-даа анда харыы кончуг бөлүүн. Бис чүгле чуруттун кайы-бир районунуң хөгжүлдезин эвес, харын бистиң амгы хереглелдеривисти болгаш бисте бар курлавырларны барымдаалап бүгү Совет Эвилелиниң хөгжүлдезин баш бурунгаар көрүп турар бис. Чижээ, көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгезин улгаттырарын күзеп турар бис. Оны ам херек кырында ажылдап кылып турар шөлдерни эң ажыктыг ажыглап-даа турган база чаа черлерни шиңгээдип ап-даа турган болза, кылып болур. Бис бүгү шөлдерге дүжүттү бедидеринге бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылып турар бис. Дүжүттү күштүү-биле бедидер төлээде, биске хөй санныг удобрение херек, а ону кылырынга хөй-хөй чаа заводтарны тургузары эргежок чугула. Ол бүгү үе-шак негеп турар, а бис манап шыдавас бис. Ам үеде, мээң чугаалааным ышкаш эң улуг экономиктиг ажык болза, чаа черлер шиңгээдип алырында болур. Ол черлерни шиңгээдип алыры тараа бүдүрүлгезин дүрген улгаттырарынга эң эки арга болур. Ынчалзажок бис чүгле тарылга шөлдерин калбартыр эвес, оон-биле кады көдээ ажыл-агыйны эң ажыктыг кылдыр чорудар бис.

Ол чорук бис суттарылга ажылын узуткан азы кызыгып турарывыс ол болуп болур бе? Канчап-даа хоржок. Суттарылга чорутунар-даа база ол ногаа, хөвец, виноград дээ ышкаш үнелит культуралар бүдүрүлгезиниге эң ажыктыг черлерде чорутунуп-даа турар. Ынчалза-даа ам дээрезинде кол дамыр чүүл ол эвес.

Ам дээрезинде бис кайнын-на эң хөй дүжүт ап болур болдур, ынаар боттарывыстың күжүүстү мөөнүзүр бис. Ол айтырыг болза экономиктиг ажыктыг чоруктуң болгаш болдунар аргаларның бөлүүн айтырыы болур. Бөгүн кайнаар чаа трактор чорудары биске ажыктыгыл? Ол хүнде он гектар аңдарын болур эрги черже бе, азы ол-ла трактор каш-каш катап хөй чер аңдарар болгаш хөй санныг немелде тараа ап болур чаа черлерже бе?

Көдээ ажыл-агый талазы-биле чаа хемчеглерни бүгү совет экономиктиг политиканың үндезин өскерлиишкини болур деп даштыкыда чугаалажып турарын билирмен. Ол бадыткалдар боттуг чүүл-биле дүүшпейн турар. Үлетпүрүңүн хөгжүлдезинче кичээнгейни кошкатпайн турар бис. Көдээ ажыл-агыйының уъжун үлетпүрүңү суларады бербес бис, үлетпүрүңүн бүгү алырларының хөгжүлдези айыттынган план өзугаар улам ыңай үргүлчүлээр, оон-биле кады аар үлетпүрүңүн хөгжүлдезинге кол кичээнгей моон сонгаар-даа салдынар. Бо чылын болгаш келир, 1955 чылда заводтарының бүдүрүп үндүрер алчырбелиг тракторлары, андазыннары, сеялкалары болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый машиналары кол нуруузунда чаа черлерже чорутунар. Ындыг болганда, бо чылын база келир чылын алчырбелиг тракторларының саны мурнунда ажылдап кылып турган черлерге көвүдевес, ынаар хөөп тарыыр тракторлар, культиваторлар болгаш өске-даа машиналар, а ол ышкаш ында бар тракторларга артык кезектер хөрүн ажылдап кылыры-биле чорутунар. Ол аралында чуртка тараа бүдүрүлгези өзе бээр, ынчаарда бис бүдүрүп үндүрүп турар көдээ ажыл-агый машиналарын эң деңхуваарынче эвээ келип болур бис.

СЭКП ТК-ныҥ болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ чыылдырганы тудугжуларныҥ, архитекторларныҥ, тудуг материалдарынын, тудугнуҥ болгаш оруктуҥ машина тудуунуҥ үлетпүрүнүҥ, төлевилел болгаш эртем шинчилел организацияларынын ажылдакчыларынын Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынын киржикчилериниҥ

Тудуг индустриязынын бүгү ажылдакчыларынга кыйгырыы

Эштер!

Совет улус Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле улус ажыл-агыйынын, эртемниҥ болгаш культураныҥ бүгү адырларынга шылгарангай чедишкиннерни чедип алган. Үлетпүр болгаш транспорт соксаал чокка хөгжүп турар, көдээ ажылагый көдүрлүүшкүнде турып турар, ооҥ түҥнелинде совет кижилериҥ материалдыг чаагай байдалы чыл келген тудум бедип турар.

Бистиҥ чуртувуста капитал тудуушкунун калбак хемчээлдиг боттандырып турар. Чүгле дайын сөөлүндеги чылдарныҥ дургузунда безин күрүне үлетпүрүнүҥ 8 муҥ ажыг улуг бүдүрүлгелери катап тургустунган, туттунган болгаш ажыглалга кирген. Транспорттуҥ улуг тудуушкунун чоруткан, муҥ-муҥ километр демир болгаш чазаглыг оруктарны салган. Хоорайларда болгаш ажылчын суурларда нинти шелу 200 миллион дөрбелчин метр ажыг чуртталга бажыҥнары болгаш көдээ черлерде 4,5 миллион хире бажыҥнар туттуҥган. Школалар, эмнелгелер, уругларныҥ албан черлериниҥ, коммунал бүдүрүлгелериниҥ, машина-трактор станцияларынын, совхозтарныҥ болгаш колхозтарда янзы-бүрү бүдүрүлге тудугларынын тудуушкунун улуг хемчээлдерде чорудуп турар. 1954 чылда тудуг-монтаж ажылдарынын нинти хемчээли 1946 чылдынга деннээрге 2,5 катап өскен.

Ол кайгамчык улуг тургузукчу ажылды совет кижилериҥ материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин хандырарыбиле чорудуп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улус ажыл-агыйынын ҥ улуг адыры болу берген тудуг индустриязын хөгжүдер дугайында хүн бүрүнүҥ сагыш салыышкынын илередип турар. Мергежилдиг тудугжуларныҥ армиязы өзүп дорукан, улуг практиктиг дуржулганы шиҥгээдип алган он-он муҥ инженерлер болгаш техниктер кижизитинген. Тудуушкун болза, ажылчыннарныҥ күш-ажылын чигедип болгаш күш-ажылдыҥ бүдүрүкчүлүүн бедидип турар хөй-хөй машиналарбиле болгаш механизмнер-биле чепсеглетинген. Тудуг бүдүрүлгезиниҥ организациязы болгаш технологиязы өскүзөн.

Тудуг материалдарынын үлетпүрү улуг хөгжүдени алган, мурнакчы техника-биле чепсеглетинген чүс-чүс бүдүрүлгелер туттунган, тудуг материалдарын, оонак кезектерни болгаш конструкцияларны бүдүрүп үндүрери көвүдээн. 1940 чылдынга деннээрге 1954 чылда ССРЭ-ниҥ Тудуг материалдарынын үлетпүрүнүҥ министерствозунуҥ бүдүрүлгелериниҥ талазы-биле цемент бүдүрери 3,4 катап, шиферниҥ—6 катай, туйбунуҥ—3 катап, соҥга шилиниҥ—2 катап көвүдээн болгаш оон-даа өске.

Ол бүгү болза, тудуг индустриязында улуг дешилгениҥ дугайын херечилеп турар. Ынчалзажок, элээн хөй черлерде тудуушкунну ам-даа оожум, аар үнелиг болгаш чамдыкта куду шынарлыг чорудуп турарын миннир херек. Бажыннарны болгаш тургузулаларны болганчок-ла холдун күш-ажылын хөйну хереглээрин негеп турар эргижирээн аргалар-биле тудуп турар. Тудуушкунну колдуунда чыылда конструкцияларны болгаш кезектерни хереглээрин четчири-биле көрбейн турар аҥгы-аҥгы төлевилелдер өзүгаар чорудуп турар. Тудуг материалдарынын үлетпүрү тудуушкуннуҥ хереглелдерин бүрүҥү-биле долдур хандырбайн турар, болганчокла куду шынарлыг болгаш бедик үнелиг продукцияны үндүрүп турар. Тудугнуҥ болгаш оруктуҥ машина тудуунуҥ үлетпүрү тудуушкуннуҥ комплексилиг механизациязынга болгаш тудуг материалдарынын үлетпүрүнге хереглээр чаа машиналарны болгаш механизмнерни бүдүрерин оожум чогаадып болгаш шиҥгээдип ап турар.

СЭКП ТК-ныҥ болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ чалаанын өзүгаар бистиҥ Төрээн чуртувустуҥ найыслалы Москвага чыылгаш, боттарывыстын ажылывыстын түҥнелдерин чугаалажып, бар четпестерни илередип, дуржулгавысты солчуп база тудуг индустриязын ҥ бедик чадага көдүрер талазы-биле хемчегларни айыттывыс.

Тудуг индустриязынын мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Улус ажыл-агыйынын ҥ улам ынайгы күчүлүг көдүрлүүшкүнүн хандырар болгаш совет кижилериҥ материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин четчири-биле хандырар төлээде үлетпүр бүдүрүлгелериниҥ, хөмүр даш шахталарынын, электростанцияларынын, демир болгаш чазаглыг оруктарныҥ тудуушкунун улуг хемчээлдерге чорудары эргежок чугула. Ылангыя күр болгаш куруккан черлерни шиҥгээдип алырынын районнарыныҥ чаа машина-трактор станцияларынын, совхозтарныҥ, тараа шыгжаар черлериниҥ болгаш көдээ ажылагыйнын өске-даа тудугларынын тудуушкуну чугула ужур-дузалыг болуп турар. Чуртталга болгаш культура-амыдырал тудуушкунунга улуг кичээнгей салдынган турар ужурлуг.

Бистиҥ кол сорулгавыс чүл дээрге, тудугларны болгаш улуг тудугларны ажыглалга өй-шаанда киирери, тудуушкуннуҥ үнезин чиигеҥрин болгаш ооҥ шынарын экижидери болур. Ону кылыр төлээде, тудуг хөрээн үнезинин-биле экижидери, күш-ажылдыҥ бүдүрүкчүлүүн бедидери, болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ завод байдалдарынга белеткетинген чыылда конструкцияларны болгаш кезектерни хереглеп тургаш, чер болганга тудуушкуннуҥ индустриалдыг аргаларынче шилчиири, тудугларны чыылда-монтаж шелдери кылдыр хуулдурары, чаҥгыс аай төлевилелдер өзүгаар тудары, тудуг организацияларында болгаш бүдүрүлгелерде бар болуп турар курлавырларны илередип тывары болгаш долузу-биле ажыглаары, бо сорулгаларга өске чуртталарныҥ чедип алыышкыннарын ажыглавышаан, эртемниҥ болгаш мурнакчы дуржулганын чедип алыышкыннарын бүдүрүлгеге калбаа-биле нептередир чорукту хандырары эргежок чугула.

Тудуг хөрээн экижидер сорулга-биле СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлели бажыҥнар болгаш улуг тудуглар тудуушкунунга чыылда демир-бетон конструкцияларны, кезектерни болгаш хана блоктарын калбаа-биле ажыглаарын биске хүлээткен. Завод белеткээн чыылда демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерни нептередири тудуг үлетпүрүнүҥ көдүрлүүшкүнүн хандырып турар кол хемчеглериниҥ бирээзи. Партияныҥ болгаш чазактыҥ бо айтыышкынын ҥ дүрген күүседири бистиҥ хүлээглевис.

Чыылда демир-бетон конструкцияларны хереглээри демир болгаш ыяш материалдарны дыка камнаар, күш-ажыл чарыгдалдарын болгаш тудуушкуннуҥ хуусаазын кызырар арганы берип турар. Ынчаарга үлетпүр, гидротехника, транспорт, а ол ышкаш хамааты чуртталга тудуушкунунуҥ практиказында амдыгаа чедир демир болгаш ыяш конструкцияларны база монолиттиг демир-бетонну колдаткаш, чыылда демир-бетон конструкцияларны четпес хереглеп турар.

Амгы үениҥ техниказы болгаш мурнакчы тудугжуларныҥ база төлевилел организацияларынын чыын мөөнүзүн таамымчалыг дуржулга тудуушкунга демир-бетон конструкцияларны, ооҥ иштинде баштайгы күштүг арматуралыг конструкцияларны калбаа-биле хереглээр арганы берип турар.

Демир конструкциялар орнунга чыылда демир-бетон каркастарны, фермаларны, оорганарны болгаш бажынныҥ өске-даа конструкцияларын калбаа-биле ажыглаарынче шилчиир херек.

Чуртталга, культура-амыдырал болгаш үлетпүр бажыннарын шыварынга улуг хемчээлдиг демир-бетон панельдерни, бажыннарны болгаш чыылда демир-бетон чүүлдерден кылган, улус кылаштаар черлериҥ болгаш шелдериҥ чадаларын шыварынга чиик бетоннардан кылган улуг панельдерни калбаа-биле ажыглаары чугула.

Үлетпүр болгаш чуртталга бажыннарынын тудуушкунунга фундаментилер болгаш подвалдар ханаларын кылырынга чыылда бетон болгаш демир-бетон конструкцияларны нептередири эргежок чугула. Чуртталга тудуушкунунга буговый болгаш буговый-бетон фундаментилериҥ орнунга чыылда фундаментилерни ажыглаары хөй күш үнер ажылдарны дыка өвөөдедирин болгаш оларныҥ үнезин кудуладырын Москванын, Ленинградтыҥ болгаш өске-даа элээн хөй хоорайларныҥ тудуг организацияларынын ажылынын дуржулгазы көргүзүп турар.

Улуг офактуралыг хана блоктарын болгаш панельдерни тудуушкун практиказынга калбаа-биле нептередири эргежок чугула. Оларны ажыглаар чорук бажыҥнар тудуушкунунуҥ хуусаазын дыка дүргедедир арганы берип турар. Ону салырына монтажниктиҥ 15 минутаны чарыгдап турары чаҥгыс блок дашчынын хүнде ортумак ажылдап алыышкыны болуп турар барык 800 туйбуларны солуп турар деп чүвени Ленинградтыҥ хоорай тудуг эргелелинин, «Ростовтудуг» трестиниҥ болгаш өске-даа организацияларынын тудугжуларынын мурнакчы дуржулгазы көргүзүп турар. «Магнит-тудуг» трест улуг панельдерден дөрт каът чуртталга бажыннарын тударынын үргүлчүлээшкинин дөрт айлар чедир кызырган. Москвада «Москульт-тудуг» эргелели улуг блоктардан школалар бажынынын тудуушкунунга күш-ажыл чарыгдалдарын туйбудан школалар бажыннарынын тудуушкунунга үнер чарыгдалдар-биле дөмейлээрге кубометр бажыҥга-ла 30 хуу кудулаткан.

Чер адаанын коммуникацияларынга, шахталарынын болгаш даг ажылларынын уннарын, электри дамчыдылгаларынын болгаш харылзаа шугумнарынын тудуушкунунуҥ үезинде демир-бетон депкиштерни болгаш бедик чагыларны быжыглаарынга, чыылда-бетон болгаш демир-бетон дуглагларга, көдээ ажыл-агый тудуушкунунда янзы-бүрү чыылда демир-бетон конструкцияларга чыылда-бетон болгаш демир-бетон конструкцияларны база калбаа-биле ажыглаза чогуур. Чыылда демир-бетон көвүрүглерге, хоолайларга, чагыларга болгаш шпалдарга, а ол ышкаш автомобиль оруктарын шыварынга ажыглатынар конструкцияларны транспорт тудуушкунунга калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула.

Чыылда демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерни ажыглаар талазы-биле сорулганы боттандырары дээш СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ үш чылдың дургузунда 402 заводтарны болгаш 200 полигоннарны тудар деп шиитпирни үндүрген, ол болза, чыылда демир-бетон конструкциялар бүдүрүп үндүрерин беш катап көвүдедир болгаш ону 1957 чылда 9,8 миллион кубометр чедирер арганы бээр.

Москванын, Ленинградтыҥ, Сталинградтыҥ болгаш өске-даа хоорайларныҥ чыылда демир-бетон конструкцияларынын болгаш кезектериниҥ заводтарын ажыглалга доктаатынган хуусааларныҥ бетинде киирер деп хүлээглелерни боттарына алган тудугжулары ол сорулганы күүседиринче улуг харыысалгалыг кирипкеннер. Киевтиҥ, Свердловскиниҥ болгаш Челябинскиниҥ комсомол организациялары демир-бетон кылыглар заводтарынын тудугларын комсомолдуу деп чарлаан болгаш тудуушкунну хуусаа бетинде доозар талазы-биле оларга калбак дузаламчыны көргүзүп турар.

Ынчалзажок, демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер бүдүрүп үндүрер заводтарныҥ болгаш полигоннарныҥ нинти тудуушкуну болгаш шиҥгээдип алыышкыны ам-даа оожум боттанып турар.

Ол заводтарны болгаш полигоннарны дүрген тударын болгаш ажыглалга киирерин хандырары тудуг материалдарынын үлетпүрүнүҥ тудугжуларынын болгаш ажыллакчыларынын алдарынын херээ. Машина тудуунуҥ үлетпүрүнүҥ ажылдакчылары чыылда болгаш демир-бетон кылыглар бүдүрер чаа туттунуп турар заводтарны болгаш полигоннарны бедик шынарлыг технологтуг дериглер-биле өй-шаанда хандырар ужурлуг.

Шлак-бетондан, бетондан, пенобетондан, силикаттыг бүдүмелден, бүдүмел даштан хана блоктарын бүдүрерин, а ол ышкаш туйбудан блоктар белеткээрин үш чылдың дургузунда дыка көвүдедирин чазак көрген. 1957 чылда хана блоктарын бүдүрери хана материалдарынын нинти бүдүрүлгезиниҥ үштүҥ биринден өвөөн өвес болган турар ужурлуг.

Бистиҥ сорулгавыс болза, ийи талаларындан офактуралан каан болгаш тудуг шелүнге ажылдаашкынны негевейн турар улуг хана блоктарын болгаш панельдерни бүдүрүп үндүрерин, а ол ышкаш оларны бүдүрериҥе бедик бүдүрүкчүлүг машиналарны белеткээрин бүгү хемчеглер-биле калбартыры болур.

Чыылда демир-бетон конструкцияларны болгаш хана блоктарын тудуушкунга нептередирин чаа заводтарныҥ болгаш полигоннарныҥ тудуушкуну доостурун маназвайн, харын бар бүдүрүлгелерни калбаа-биле ажыглап база чыылда демир-бетон кезектерни, конструкцияларны болгаш улуг хана блоктарын шуут тудугларга бүдүрерин организаставышаан, саат чокка чорутса чогуур.

Тудугларда бар техниканы долу ажыглаары, бирги эзлчегде аар болгаш хөй күш үнер ажылдарга тудуг чорудулгаларынын комплексилиг механизациязын чедип алыры биске эргежок чугула.

Кол тудуг ажылдарын ҥ калбаа биле механизастаарынын болгаш чамдык тудуг чорудулгаларын механизастаарыҥдан тудуушкуннуҥ комплексилиг механизациязынче шилчиириниҥ эргежок чугула таарымчалыг байдалдары бисте бар. Тудуг организациялары тудугнуҥ хөй санныг машиналары-биле чепсеглетинген. 1950 чылдынга деннээрге 1954 чылда экскаваторларныҥ саны 2,6 катап, бульдозерлериҥ—3,4 катап, хөй чүүктүг скреперлериҥ—4,4 катап, илчирбелиг, суургалыг, автомобильдиг болгаш демир оруктуг краннарныҥ—4 катап өскен.

Ынчалзажок, тудуг болгаш орук машиналарын хөй-хөй тудугларда ам-даа багай ажыглап турар. Бистер болза, машиналарны эки ажыглаар, ажылдаашкынныҥ доктаатынган нормаларын күүседир, машиналарныҥ аная туруушкунун бүгү хемчеглер-биле кызырар, тудуг дериглериниҥ септелгезин өй-шаанда шынарлыг хандырар, тудуушкунга электрижиткен херекселди болгаш бүдүрүлге чаартыкчыларынын херекселдериниҥ ҥ эки хевирлерин нептередир хүлээглелиг бис. Автотранспортту бүрүн ажыглаары, материалдарны болгаш кезектерни тудуг шелдериҥе өй-шаанда чедирери, экскаваторларны болгаш өске-даа механизмнерни үзүктелишкин чокка хандырары биске эргежок чугула.

Чер ажылдарынын, руда эвес материалдарны тыварынын болгаш болбаазырадырынын, а ол ышкаш чүдүрер-дүжүрер база хевир киирер ажылдарныҥ механизациязынын деҥнелин бедидери биске эргежок чугула.

Машина тудуунуҥ үлетпүрүнүҥ ажылдакчыларынын сорулгазы болза, тудуушкунга машиналар болгаш механизмнер бүдүрүп үндүрерин калбартыры, чаа машиналарны, — биче ижиннинг хымыштарлыг экскаваторларны, янза-бүрү чүдүрүкчүлерни, монтаж краннарын, цемент болгаш төктүүчел материалдар дүжүрүкчүлерин, гидроаҥылаашкынныг, каастап хевирлээр болгаш өске-даа тудуг ажылдарын механизастаарынга хереглээр машиналарны, транспорт болгаш көдээ ажыл-агый тудуушкунунга хереглээр машиналарны тургузары, а ол ышкаш биче механизацияныҥ чепсек-херекселдерин, бедик шынарлыг херекселдерни, тудуг-монтаж херекселдерин база машиналарга болгаш механизмнерге немелде кезектер бүдүрерин калбартыры болур.

Бистер болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, тудуг бүдүрүлгезин организастаарын шиитпирлиг экижидер, мурнакчы дуржулганы чүткүлдүг нептередир ужурлуг бис. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери чаа нинтилелдиҥ үндезин сорулгазы болуп турар, ону шиитпирлевеске коммунизмче шилчиишкин болдунар аргажок деп Коммунистиг партияныҥ болгаш Совет күрүнениҥ тургузукчузу улуг Ленин өөреткен.

Хөй-хөй тудуг организациялары социалистиг чарышты калбаа-биле нептередип, ажылдарны организастаарынын мурнакчы аргаларын, чылыда кезектерни болгаш конструкцияларны ажыглап, хөй күш үнер чорудулгаларны механизаставышаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниҥ талазы-биле онаалганы чедишкиннит долдур болгаш ажыр күүседип турар. Ооҥ-биле кады хөй-хөй тудуг организациялары улуг аргалар турбуже, чогуур бүдүрүкчүлүүбиле ажылдавайн турар, ооҥ түҥнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринин талазы-биле беш чыл планынын онаалдазы тудуушкунда бүрүн күүсетинмейн турар.

Бистер болза, мурнакчы организацияларныҥ болгаш ажылчын чаартыкчыларынын дуржулгазын хүн бүрү өөренир болгаш нептередир, бүгү чаартыкчы саналдарны дүрген нептередиринге таарымчалыг байдалдарны тургузар ужурлуг бис. Күш-ажылдың мурнакчы аргаларын бүгү тудугжулар, тудугларныҥ бүгү инженер-техниктиг ажылдакчылары шиҥгээдип алыр ужурлуг.

Социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, техниканы ылап шиҥгээдип алган, күш-ажылдың чаа аргаларын ажылдап кылган, доктаатынган кылып үндүрер нормаларын дыка ажыр күүседип, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүнүн үлегер-чижээн көргүзүп турар кижилер тудуг бүдүрүлгезиниҥ адыр бүрүзүнде бар.

Экскаваторлар машинистери Иван Ермоленко, Михаил Евец, Николай Усачев, Кузьма Доценко, Степан Нерода, Петр Тарабарский, Николай Шестаков. Никифор Ярыгин болгаш оон-даа өскелер машиналарны эки ажаап база оларны шын ажыглап, экскавациянын эргилиишкинин кызырганыныҥ болгаш чорудулгаларны угаантыр таарыштырганынын ачызы-биле нормаларын 2—3 катап ажыр күүседип турарлар.

Монтажниктер Николай Хортин, Василий Егоров, Николай Косинов, Василий Шведов, Игорь Львов, Иван Гармаш, Павел Чудинов болгаш өскелер-даа демир-бетон болгаш каҥ конструкцияларны эптээриниҥ дүрген аргаларын шиҥгээдип алганнар, олар улуг белдирлерни болгаш блоктарны эптээрин чорудуп, машиналарны болгаш механизмнерни угаангыр ажыглап, нормаларын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Дашчылар Иван Ширковтуҥ, Василий Королевтуҥ, Леонтий Горбаныҥ, Петр Бузминниҥ, Семен Максименконуҥ, Николай Щегловтуҥ, Иван Рахманиниҥ болгаш оон-даа өскелериҥ тудугларда калбаа-биле ажыглатынын турар ажылдарынын мурнакчы аргалары тудуушкунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүҥ өзүдезинге боттуг саҥдарны чедирген.

Тудуг бүдүрүлгезин организастаарын экижидер төлээде, бүгү чылдың дургузунда ажылдың бир дески чоруун чедип алла чогуур. Чаа чылда тудуушкунга багай белеткелдиҥ, план хүлээглезин күүседир талазы-биле ажылга күженишкинни кошкадыр чорукту болгаш планнаашкында четпестерниҥ түҥнелинде чылдың баштайгы кварталыда хөй-хөй тудугларга тудуг-монтаж ажылдарын күүседириҥе улуг кудулаашкын болуп, ол чорук улуг каражаларга чедирип турар. Бо үениҥ техниказы ажылды күскү, кышкы айларда чедишкиннит чорударынын аргазын берип турар.

Тудуг организацияларынын ажылынын дески эвес чоруунуҥ чылдагааннарынын бирээзи болза, кышкы байдалдарда ажылдаар төлээде, чаа чылга уткуштур эргежок чугула байдалды тургузар дугайында сагыш салыышкынынын чок болуп турарында, ол чорук ажылдың хемчээлин кызырып, үр үениҥ иштинде аная туруушкунга болгаш мергежилдиг ажылчыннарны чөп ажыглавас чорукка чедирип турар. Тудуушкунга белеткелди тургузары—чыл дургузунда дески ажылдаарынын кол негелдези болур.

Орулга чок бичин тудуг организацияларын быжыглаар база план күүседириниҥ талазы-биле, күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүнүҥ болгаш тудугнуҥ үнезиниҥ талазыбиле эки көргүзүглелиг болур, механизмнерни болгаш автотранспортту, бүдүрүлге черлерин эки ажыглаар болгаш ажылчын күжүн шын ажыглаар аргалыг улуг тудуг организацияларын тургузар талазыбиле ажылды үргүлчүлээри эргежок чугула.

Тудуг-монтаж ажылдарынын чамдык хевирлерин күүседир талазы-биле тудуг организацияларын специалисчыдарын бүгү хемчеглер-биле хөгжүтсе чогуур ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринге машиналарны болгаш механизмнерни эки ажыглаарынга база ажылдарныҥ шынарын бедидериҥе идигни бээр.

Киирер орук-чириктериҥ баштайгы тургузуушкуну чокка, суг дамчыдылгазынын, электри шугумнарынын болгаш чер адаанын өске-даа коммуникацияларынын улуг тудуглары чокка кол ажылдарны эгелээри чергелиг тудуг бүдүрүлгезиниҥ организацияларында ындыг улуг четпестерни шиитпирлии-биле үзүткаары биске эргежок чугула. Тудугжулар болза, капитал бажыннар тудуушкунунга, улуг тудугларга болгаш тудуп турар объектиниҥ коммуникацияларынга ажыглаар сорулга-биле тур тудугларга чарыгдалды эвөөжедир хемчегларни алыр хүлээглелиг.

Тудуг бүдүрүлгезин организастаарын экижидериҥе тудуушкуннуҥ шууштурар аргазын болгаш күш-ажылдың мурнакчы аргаларын хереглээрин хандырып турар технологтуг дүрүмнерни нептередири улуг ужур-дузалыг. Ооҥ ачызында тудуушкуннуҥ хуусаалары кызырып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип, ажылчыннарнын ажыл төлевири көвүдеп турар.

Неделя, хонук графиктерин ажыглаары элээн хөй улуг тудугларга эки түҥнелдерни берген. Ындыг графиктерни нептередири тудуг шелдериҥе тода болгаш корумнуг болур чорукту хандырар арганы берип турар.

Ажылды комплексилиг бригадалар-биле организастаары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериҥе болгаш ажыл төлевирин өстүреринге идиг бээр деп чүвени хөй-хөй тудугларныҥ дуржулгазы көргүзүп турар.

Эгелээн, ылаҥгыя ажыглалга киирер объектилерни доозарынче курлавырларны мөөнүзүн, доозулбаан тудуушкуннуҥ хемчээлин кудуладыры эргежок чугула.

Хөй-хөй министерстволар, ведомстволар болгаш тудуг организациялары хөй санныг бажыннарын болгаш улуг тудугларныҥ тудуушкунунга материал-техниктиг курлавырларны болгаш ажылчын күжүн алырыкталдырар чорукту болдуруп, оларны ажыглалга киирер объектилерже мөөнөвейн турар, ол чорук тудуушкунну узамдыктырар чорукка чедирип база тудуг-монтаж ажылдарынын өртээн аартадып турар. Бо четпестерни шиитпирлиг чайлалыр херек.

Планнап турар органнар болгаш чагыкчы министерстволар бажыннарныҥ болгаш улуг тудугларын тудуушкунун доктаатынган хуусааларында доозарынга четчир акша-хөренгилерни ажыглалга киирер объектилерже мөөнүзүн, тудугларны төлевилелдер, сметалар болгаш техниктиг дериглер-биле өй-шаанда тургузары эргежок чугула.

Үнени кудуладыры дээш, тудуушкуннуҥ орулгалыг болуру дээш хүн бүрүнүҥ демиселин чорудар ужурлуг бис. Күрүне акшаларын камнап, камналганыҥ ҥ шынгыы чуруумун чорудуп, ажыл-агый санажылгазын быжыглап, эргелел болгаш янзы-бүрү немелде чарыгдалдарны кызырып, бажыннарныҥ болгаш улуг тудугларныҥ үнезин кудуладырын хандырып турар тудуушкуннуҥ индустриалдыг аргаларын калбаа-биле нептередир ужурлуг бис.

Хөй-хөй тудугларда тудуг материалдарын ажыр чарыгдаар чорукту болдуруп турар, ол болза, тудуушкуннуҥ аартаан өртек-үнезиниҥ бүгү түҥнүҥ 40—50 хуузу болуп турар. Сөөртүүшкүн үезинде чидиригни болдурбайн турган, тудуг материалдарын кадагалаары, оларны камныг болгаш ажыктыг кылдыр чарыгдаары, склад ажыл-агыйынга көрүм-чуруму тургузары эргежок чугула.

Тудуушкун экономиказынын, учётту, ажыл-агый санажылгазын, керээ дугуржулгаларын, планнаашкынны болгаш смета хөрээн үндезини-биле экижидериниҥ талазы-биле хемчеглерни чогаалын кылырынын ажылын дыка экижидери чугула.

Бистер болза, тудуушкунда күүсетинип турар ажылдарныҥ шынарын бедидериҥе шыҥгыы хемчеглерни алыр, ажыглалга дужаар бажыҥнарга болгаш улуг тудугларга чедир кылбаан чоруктарны болдурбас ужурлуг бис. Шынарны экижидер дээш демисел тудугжуларныҥ болгаш тудуг материалдарынын үлетпүрүнүҥ ажылдакчыларынын улуг сорулгаларынын бирээзи. Эки туттунган болгаш хевирлеп кылган бажыҥ чүгле ажыглалга дужаарынга эптиг эвес, харын үр үениҥ иштинде септелгени база негеҥейн турар, ооҥ уламынан экономика талазы-биле база ҥ ажыктыг болуп турар. Ажыглалда кииртинген хөй-хөй чуртталга бажыннарында, школаларда, эмнелге черлеринде болгаш уругларныҥ албан черлеринде өрөөлдерни хевирлеп кылырын шинчи чокталдырын, ылаҥгыя өрөөлдер аразына үн ангылаашкынын четпес кылып, шынар чок санитар-техниктиг дериглерни болгаш багай кылган демир тудаларны, шунчүктерни, сенчилерни ажыглаар чорукту болдуруп турарын миннир херек. Хөй-хөй таварылгаларда бажыннарны болгаш улуг тудугларны ажыглалга чедир кылбайн базы суг хандырылгазынын, канализациянын, участоктарны чаагайжыдарынын болгаш оруктарны тударынын талазы-биле ажылдарны дооспайн ажыглалга дужаап турар.

Ажылдарныҥ шынарын дыка экижидери, бажыҥнарны болгаш улуг тудугларны хевир киирип турарынын үезинде улуг билишкинни болгаш мергежилди салыры, совет тудугжуларынын туткан бажыҥнары болгаш улуг тудуглары эптиг болгаш чараш хевирлиг болган турарын чедип алыры эргежок чугула.

Төлевилел хөрээн шиитпирлиг экижидери, тудугларны бодин шынарлыг төлевилелдер-биле болгаш сметалар-биле өй-шаанда хандырарын чедип алыры, чаҥгыс-аай болгаш катаптаан төлевилелдерни ажыглаарынче шиитпирлиг шилчиири, конструкцияларныҥ болгаш кезектериниҥ чаҥгыс-аай болгаш дөмейлешкек болурун калбаа-биле нептередири болгаш төлевилелдерге артык үүлдерни болдурбазы биске эргежок чугула. Бо айтыыларны шиитпирлээри тудугну экижидериниҥ хөрөөнде ҥ улуг сорулга. Дүрген, чиик өртектиг болгаш шынарлыг тудар төлээде, хамыктыҥ мурнунда эки төлевилелдерлиг болур херек.

Амгы үеде бажыҥнарныҥ болгаш улуг тудугларныҥ хөй-хөй төлевилелдери камналгалыг болур чоруктуҥ негелдеринге болгаш индустриалдыг тудуушкуннуҥ аргаларынга таарыштыр кылдынмайн турар база чылда кезектерни болгаш конструкцияларны ажыглаарын көрбейн турар. Тудугларга техниктиг документация өй-шаанда кирбейн турар, шыйыгларны чогуур удаа-дараалаҥчаай сагывайн, уурук-сууруктап берип турар.

Тудуушкунну индустриализастаарынга, тудуг ажылдарынын темпилерин болгаш шынарын бедидериҥе ажыглаары ҥ чугула ужур-дузалыг чаҥгыс-аай төлевилелдерни чогаадып кылыр ажылдарны төлевилел организациялары багай кылып турар. Чогаатынып кылдынган төлевилелдерде болганчок-ла улуг хемчээлдиг болгаш хевирлиг тудуг конструкцияларын болгаш кезектерин ажыглаарын көрүп турар. Чылда демир-бетон кезектерни, улуг блоктарны болгаш панельдерни ажыглаар чаҥгыс-аай төлевилелдер мырыҥай четпес бар болуп турар.

Үлетпүр болгаш транспорттуҥ улуг тудугларынын төлевилелдеринде артык үүлдерни, завод девискээрлериниҥ болгаш коммуникацияларынын хемчээлдерин эмин эртир улгаттырар, кол болгаш немелде бажыннарныҥ база улуг тудугларынын шелдерин база хемчээтин эмин эртир бедидер, тудуг конструкцияларын таарыштыр шиливес чоруктарны болдуруп, чамдыкта үлетпүр бүдүрүлгезиниҥ мурнакчы технологиязы көрдүнмейн турар.

Чуртталга болгаш хөй-нинти бажыҥнарын төлевилел турарынын үезинде хөй-хөй архитекторлар экономикаже база бажыҥнарныҥ болгаш өрөөлдериҥ иштики планнаашкынынче кичээнгейни мырыҥай четпес салып, ажылчы чоннарга эптиг байдалдарны түргузарынын эргежок чугулазын өөренип көрбейн, хөй-ле артык үүлдерни болдуруп, чүгле даштыкы көрүнче сагыш салып, бажыҥнар баарын кааскаа-шинчи кирери деп алган, сл чорук хоорай девискээрлериниҥ артык калбарыышкынын болдуруп турар.

Улустуҥ акша-хөренгилерин бүдүрүкчүлүг эвес чарыгдалдарга чедирип турар архитектураныҥ болгаш хоорай тудуушкунунуҥ практиказында сл бүгү улуг частырыгларны буруу шавары эргежок чугула.

Архитекторлар болза, боттарынын ажылын үндезини-биле өде тургузуп, бажыҥнарны болгаш улуг тудугларны төлевилээринин, хоорайларны планнаарынын болгаш тударынын шынарын экижидип, төлевилээр бажыҥнарныҥ камналгалыг болурунче чуртталга бажыннарын, школаларны, эмнелгелерни, уругларяслилерин, клубтарны болгаш өске-даа улуг тудугларны таарымчалыг кылдыр тудуп тургузарынче онда кичээнгейни салыр ужурлуг. Совет кижилерге таарымчалыг байдалды тургузар дугайында сагыш салыышкынны архитекторларныҥ чогаадылгазында кол чүүл болурун кезээде сактын алыры чугула.

Төлевилекчилер — инженерлер — конструкторлар болгаш архитекторлар ҥ камналгалыг шиитпирлерни ажыглаары, бажыннарныҥ болгаш улуг тудугларныҥ ҥ ажыктыг конструктивтиг схемаларын

(Төнчүзү 3-кү арында).

СЭКП ТК-ныҥ болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ чыылдырганы тудугжуларнын, архитекторларнын, тудуг материалдарынын, тудугнуҥ болгаш оруктуҥ машина тудуунуҥ үлетпүрүнүҥ, төлевилел болгаш эртем шинчилел организацияларынын ажылдакчыларынын Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынын киржикчилериниҥ

Тудуг индустриязынын бүгү ажылдакчыларынга кыйгырыы

(Төнчүзү).

шилип алыры, эҥ улуг хемчээлдиг чыыданы чедип алыры, кезектериҥ чангысаай болгаш дөмейлешкек болур чоруктуун калбаа-биле нептередири, бедик маркалыг болгаш дүрген кадыычал цементилерден бүткен кадыг бетоннардан чаа ажыктыг демир бетон конструкцияларны ажыглаарын төлевилелдерге көөрү чугула.

Төлевилел организациялары комплексилиг техниктиг документацияны тудуушкун ажылдары эгелээриниҥ мурнунда бээр чорукту чедип алыры чугула.

Эртемниҥ ажылдакчылары тудуушкунга эртем-шинчилел ажылын күштелдирер база бүдүрүлге ажылдакчылары-биле кады тудуушкуннуҥ болгаш тудуг материалдарынын үлетпүрүнүҥ практиказынга эртемниҥ чедиишкиннерин калбаа-биле хандырар ужурлуг.

Бөдүүн ажылынга таарымчалыг түҥнелдерни чедип алган эртем-шинчилел институттары тудуушкунда болгаш тудуг материалдарынын үлетпүрүнде эвээш өвес. Ынчалза-даа тудуглар болгаш бүдүрүлгелер эртем-шинчилел институттарындан четчир дузалаҥны ам-даа албайын турар. Институттар болгаш лабораториялар тудуушкунга керектиг шинчилелдерни оожум чорудун, харын хөй-хөй таварылгаларда күштерни болгаш акша-хөренгилерни ийиги чергениҥ ажылдарынга бүдүмчүлүп турар. Эртем тематиказы эвээн нурлуулайында тудуг бүдүрүлгезиниҥ амыдыралы сорулгаларындан хоорук болуп турар. Ылангыя тудуушкуннуҥ практиказынга эртем-шинчилел ажылдарын нептередириниҥ херээ багай чоруп турар. Эртем-шинчилел организацияларынын аразында амдыгаа чедир чогуур харылзаа болгаш бөттарынын аразынга информация солчур чорук чок болуп турар, оон үжүрүнүн сларныҥ ажылында ажык чок чаржалажыышкыннар көстүп турар. Тудуушкун талазы-биле эртем-шинчилел ажылынче дээди өредилге черлерин кошкак хаара тудуп турар.

Эртем-шинчилел институттарынын ажыл-чорудулгазын тудуушкунну эжижидеринче, ажылдарын шынарын бедидеринче, архитектураны эжижидеринче, тудуг бүдүрүлгезиниҥ хөй күш үнер чоруктарын эвээжедиринче, тудуушкуннуҥ үнезин кудуладырынче болгаш темпилерин дүргедиринче углап-шиглээри эргежок чугула. Эртемденнериҥ болгаш тудугжуларынын чогаадыкчы найыралын бүгү хемчеглер-биле калбартыр херек.

Эртем-шинчилел организациялары чыылда демир-бетон конструкцияларны болгаш дүрген кадыычал база бедик маркалыг цементилерни хереглеп турган тудуушкунга массалыг нептередир төлээде, оларны бүдүрериниҥ технологчазын техника талазы-биле улам сайзырангайжыдары эргежок чугула. Өрээлер аразынын үн ангылаашкынын идегеллиг хандырып турар дуглаашкыннарныҥ болгаш ангылаашкыннарныҥ конструкцияларын чогаадып кылыр. Тудуг бүдүрүлгезиниҥ бүгү курлавырларын ыяк өөренип, эртемниҥ анализинге болгаш тудугжу чаартыкчыларныҥ байлак практиказын түҥнээринге үндезилээш, тудуушкунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидериниҥ хемчеглерин тодарадыр херек. Тудуушкун талазы-биле бүгү чедиишкиннериҥ база өске чурттарда тудуг херээниҥ чедиишкиннериниҥ дугайында информацияны дыка калбартыры эргежок чугула.

Тудуг материалдарынын үлетпүрүнүҥ ажылдакчылары, цементини, чылда демир-бетон конструкцияларын, хана блоктарын, руда эвес материалдарны, өрээлдер аразы дуглаар плиталарны, тууйбуну, керамиктиг кылыгларны, шывыг материалдарын, санитар-техниктиг дериглерни болгаш өске-даа материалдарны бүдүрүп үндүрерин көвүдедир, оларныҥ шынарын бедидер болгаш үнезин кудуладыр ужурлуг.

Цемент үлетпүрүнүҥ ажылдакчылары тудуг индустриязын улам ынай көдүрер талазы-биле сорулганы шиитпирлээринге эҥ чугула ужур-дузалыг цемент бүдүрүп үндүрерин дыка көвүдедир ужурлуг. Дайын сөөлүндеги чылдарныҥ дургузунда цемент бүдүрери дыка өскен, ынчалза-даа тудугнуҥ өзүп турар хереглелдериҥ хожудап үргүлчүлеп турар. Чыылда демир-бетон конструкцияларны бүдүреринге эргежок чугула бедик маркалыг болгаш дүрген кадыычал цементини амдаа эвээштн бүдүрүп үндүрүп турар. Цемент үлетпүрүнде бар дыка хөй курлавырлар кошкак ажыглатынып турар, өлөөн хөй цемент заводтары бүдүрүлге планнарын үргүлчү күүсетпейн турар, чамдык заводтарда дериглер багай ажыглатынып турар. Хөй-хөй цемент заводтарында чангыс ажылчынга ажылдаашкын чылда 400 тонна хире болуп турда, ол мурнакчы заводтарда 1000 тонна чедип турар.

Машинистер эштер Николаев, Роговой, Трофимов, Хазов, Кротков болгаш оондаа өскелер долганып турар суугуларлыг клинкерниҥ бедик тыртыышкынарын чедип алганнар. Новороссийскиниҥ «Октябрь» заводунуҥ долганып турар суугуларынын машинистизи Федор Николаев дериглерни эки ажаан, технологтуг чорудулгаларны шынгыы сагаанынын түҥнелинде 150 метр суугудан шактаа 26 тонна клинкерни тыртырарын чедип алган. Николаевтиҥ аргазын хереглээниниҥ түҥнелинде «Октябрь» заводтуҥ долганып турар чангыс суугузунга клинкерни айда ортумаа-биле ажылдап алыры 16,7 муҥ тонна болуп турар. Бир өвес ыныг янзылыг тыртырыышкыннар бүгү-ле ыныг агрегаттарда чедип алдынган турган болза тудуглар кандыг-даа капитал чарыгдалдар кылбайн, чылда чүс-чүс муҥ тонна цементини немей алган турар ийик.

Цемент бүдүрерин өстүрер төлээде, эҥ мурнакчы техниканы нептередириҥе үндезилээш, ам ажылдап турар цемент заводтарынын бүдүрүлге күүлерин бүгү хемчеглер-биле өстүрери, бүгү бүдүрүлгелериҥ таарымчалыг ажылдарын чедип алыры, агрегаттарныҥ ажылын күштелдирер, чиг бүдүмелдериҥ шыгын кудуладыр. суугуларныҥ хандырылгазын автоматизастаар, футеровкаларныҥ туруштуун бедидер талазы-биле хемчеглерни нептередир ужурлуг. Домналарныҥ одаашкынындан үнген шлактарны чугай холуп турган, цемент алырынга ажыглаары чугула.

Руда эвес тудуг материалдарынын тывыжын бүгү хемчеглер-биле көвүдедири болгаш оларныҥ шынарын бедидери эргежок чугула. Үрмектээн, дээрбедээн даштарны болгаш өлезинни бүдүрериниҥ өзүлдези районнарныҥ механизастаан күчүлүг карьер-тывыш черлерин организастаарынын аргазы-биле, а ол ышкаш руда эвес үлетпүрүнүҥ ажылдап турар бүдүрүлгелериниҥ ажылын эжижидериниҥ, техниканы ажыглаарын эжижидериниҥ, руда эвес материалдарны тывар болгаш болбазырадыр комплексилиг механизацияны нептередириниҥ, ажылчын бүрүзүнге ажылдаашкынны болгаш агрегат бүрүзүнден тыртырыышкынны улгаттырарынын аргазы-биле боттанган турун болур. 1954 чылдынга удур 1957 чылда үүрмектээн, дээрбедээн даштар болгаш өлезин бүдүрерин 1,5 катаптан эвээш эвес көвүделири, тудугларны руда эвес бедик шынарлыг материалдар-биле хандырары эргежок чугула.

Бистер өрээлдер аразы дуглаар улуг хемчээлдиг плиталар, заводка белеткээн чазанылга кылыгларын, чылыг үндүрбес материалдар, керамика болгаш цемент черепицалары, шифер, чымчак шывыг, санитар-техниктиг дериглер, туда, шүнчүк, сенчи кылыглар, хоолайлар болгаш делгиирге хереглээр чайырлыг шилдер бүдүрерин база калбартыр ужурлуг бис.

Хевирлеп шинчи киирер материалдар бүдүрүп турар бүдүрүлгелериниҥ ажылчынары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары белеткеп турар продукциязынын шынарын дыка эжижидер хүлээлгелиг. Чүгле бедик шынарлыг шагыларны, чадыгларны, дозулуг шывыгларны, чазанылга кылыгларын, керамика плиткаларын, санитар-техника дериглерин болгаш бажын тудуунун түүлдерин бүдүрер херек. Бажыннарныҥ болгаш бажын иштинин хевирлээшкининиҥ эргежок чугула эптиг болгаш шынарлыг чоруун тургузары хевир-шинчи киирер материалдардан улуг хемчээлдин-биле хамааржыр.

Туйбу заводтарынын ажылын эжижидип, ам ажылдап турар бүдүрүлгелерге туйбу үндүрүлгезин көвүдедип, туйбуну хевирлээриниҥ, кургадырынын болгаш өртедириниҥ дешилгелиг аргаларын калбаа-биле нептередир херек. Ол сорулгаларны шиитпирлээр төлээде, туйбу заводтары кайгамчык улуг аргаларлыг болуп турар. Хөй-хөй заводтарда чангыс кубометр суугуга туйбу тыртырыышкыны айда ортумаа-биле 800-тен 1400 чедир кезек болуп турда, туйбу өртедириниҥ мастери Дувановтуҥ ажылынын дешилгелиг аргаларын ажыглап турар мурнакчы заводтарда туйбу тыртырыышкыны 2400—2500 кезек чедип турар. Бир өвес өртедиг мастери Дувановтуҥ аргазын бүгү туйбу заводтарынга ажыглаар болза, чуртка туйбу бүдүрери ийи катап көвүдээн турун болур.

Тудуушкуннуҥ чедишкини чер-черниҥ тудуг материалдарын ажыктыг ажыглаанындан дыка хамааржыр. Бистиҥ чурттувустуҥ республика бүрүзү, район бүрүзү янды-бүрү тудуг материалдарын болгаш ыныгларны бүдүреринге чиг-эттин дыка хөй курлавырлардыг болуп турар. Херек болза, чүгле инициативада болгаш ол бүдүрүлгени организастап билириндe болуп турар.

Чижээлээрге, Украин республикада ракушечниктин, чугай-даштын, гипстин, даштын, порнуҥ хөй курлавырлары бар болуп турар. Ынды болганда ол республикага хана материалы болур ракушечниктин, чугайныҥ тывыжын болгаш ажылдаашкынын, керамика кылыгларын болгаш гипстен тудуг кезектерин хөгжүдер херек. Казах ССР-де болгаш Алтай крайда чугай-даштын, өлезиниҥ, даштын, үүрмек даштын, гипстин, хыыргыыштын болгаш тудугнуҥ өске-даа чиг-эдиниҥ дыка хөй курлавырлары бар. Чурттуҥ ол районнарынга ол черниҥ тудуг материалдарын, ылангыя көдээ ажыл-агый тудуушкунунга калбаа-биле хереглетинип болур хыыргыыш-шит дээр плиталарны бүдүрерин хөгжүдер херек.

Чурттуҥ хөй-хөй районнарында шлактарны тудуушкунга хөйү-биле ажыглаар херек. Тудуушкунга болгаш хөй-хөй тудуг материалдарын бүдүреринге калбаа-биле хереглетинер ужурлуг чугай бүдүрүлгезин хөгжүдер херек.

Совет улустуҥ материалдыг чаагай байдалынын үзүктел чок өскениниҥ түҥнелинде тудуг материалдарынга чоннуҥ негелдези дыка бедээн. Оларны ажылчы чонга садыглаары-биле заводка белеткээн тудуг материалдарын, кылыгларны болгаш чыып эптээр бажыннарны бүдүрерин көвүдедири эргежок чугула.

Тудуг организациялары болза, тудуг материалдарын, конструкцияларны болгаш кезектерни бүдүрүп үндүрер талазы-биле боттарынын бүдүрүлге черлериниҥ ажылын эжижидер ужурлуг. Ол бүдүрүлгелериҥ күчүзү четпес ажыглатынып турар. Оларны бүдүреринин өзүлдези тудуг организациялары ол бүдүрүлгелериниҥ планнарын кол нургулайында чүгле боттарынын бүдүрүлгелериниҥ хереглелериниҥ барымдаалан тодаргайлап турары ховар эвес болганынын болгаш оларны долдур чүдүрбейн турарынын хараазы-биле саадап турар.

Тудуг организацияларынын бүдүрүлге черлериниҥ күчүзүн долдур ажыглаары эргежок чугула, ол болза, тудуг материалдарын болгаш ыныгларын ылып үндүрериҥ дыка көвүдедир. Тудуушкунга бердинген акша-хөренгилерни үүрмек, чартык күстаржы бүдүрүлге черлеринге буданнаар чоруктарны болдурбайн, тудуг материалдарын, конструкцияларны болгаш кезектерни бүдүрүп үндүрер талазы-биле районнарныҥ улуг болгаш механизастаан бүдүрүлгелерни тургузар херек.

Тудугнуҥ бүгү херээн үндезини-биле эжижидери, хамыктыҥ мурнунда, кижилерден, оларныҥ күжениишкининден, инициативазындан болгаш билдилиинден хамааржыр. Тудугжуларныҥ мергежилдиг доктаамал кадрларын тургузар дугайында хүн бүрүүнүҥ сагыш салыышкыны бүгү тудуг организацияларынын эҥ чугула сорулгазы болуп турар.

Ынды турбуже тудуг организацияларына доктаамал ажылчын кадрларны тургузарынче ам-даа четчир кичээнгейни салбайн турар, оларны белеткээри четпес тургустунган, ажылга доктаавас чорук ам-даа улуг. Бистер ол четпестерни үзүткап, тудугжуларынын культура-техниктиг деннелин бедидер болгаш чурталга-амыдырал байдалдарын эжижидер дугайында сагыш салыышкынын күштелдирер ужурлуг бис.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам ынай өстүреринин, ажылдарны эки организастаарынын, чылда конструкцияларны болгаш кезектерни калбаа-биле нептередириниҥ база тудугларны материалдар-биле хандырарын эжижидериниҥ аргазы биле тудугжу ажылчыннарныҥ ажыл төлевирин бедидеринге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар херек.

Фабрика-завод школаларынга болгаш ус-дарган училищелеринге аныяк ажылчыннар белеткээрин эжижидери эргежок чугула. Ол школаларны дооскан хөй-хөй ажылчыннар тускай ажылдан шыдавас, нормаларын күүсетпес болгаш ажылын чогуур шынарын хандырып шыдавас болуп турар. Өлөөн хөй тудугларда аныяк ажылчыннарга мергежил чедип алырынын таарымчалыг байдалдарын тургузпайн турар.

Тудуг кадрларын белеткээринге ажылчыннарныҥ мергежилин шуут тудуг бүдүрүлгезинге—бригадалап, тус-тустап база өредилге комбинаттарынга болгаш курстарга өредир арга-биле бедидери чугула ужурдузалыг. Өредилгениҥ бо хевирлери кыска хуусааларныҥ иштинде мергежилдиг тудугжу кадрларны белеткээр арганы берип турар.

Тудугларга бригадириҥ болгаш мастерниҥ ролүн бүгү хемчеглер-биле бедилер херек. Хөй-хөй таварылгаларда олар амдаа тудуг бүдүрүлгезиниҥ мурнакчы организакчылары болбайн турар.

Тудуушкунга дээди болгаш оргумак техниктиг эртемниг, тускай эртемниглерни белеткеп үндүрерин көвүдедир болгаш эжижидер дугайында ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ доктаалын эҥ дүрген күүседиринче бүгү хемчеглерни алыр херек. Өредилге черлерин доозуп турар аныяк тускай эртемниглер амгы үениҥ тудуг машиналары-биле, механизмнери-биле болгаш тудуг-монтаж ажылдарынын мурнакчы аргалары-биле эки таныш болур ужурлуг. Тудуг бүдүрүлгезиниҥ улуг күжү болур практиктериҥ мергежилин бедидеринче кичээнгейни саза салыр херек.

Тудуг херээн үндезини-биле эжижидер төлээде, организас-техникиг удуртулганын деннелин шиитпирлиг-биле бедилдип, инженер-техниктиг күштерни шын таарыштыр тургузарын чедип алыр херек. Тудуушкуннуҥ чедишкини шиитпирленип турар черлерге—тудуг болгаш монтаж шөлдеринге база бүдүрүлгелерге барып ажылдарын инженерлер болгаш техниктер боттарынын хүндүлүг хүлээлгези деп санаар ужурлуг. Бистиҥ удуртукчу кадрларывыс тудугларныҥ болгаш бүдүрүлгериниҥ техниказын болгаш экономиказын ханы билип, массаларныҥ чогаадыкчы күш-ажылынын чорудулгазында төрүүнүп турар бүгү-ле эҥ эки, мурнакчы чүүлдерге даянар ужурлуг.

Бистер, тудугжуларныҥ Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынын киржикчилери, архитекторлар, тудуг материалдарынын, тудугнуҥ болгаш оруктуҥ машина тудуунуҥ үлетпүрүнүҥ, төлевилел болгаш эртем-шинчилел организацияларынын ажылдакчылары тудуг планнарын долдур болгаш ажыр күүседири дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш, тудуг ажылдарынын үнезин кудуладыры болгаш шынарын бедидери дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырынче тудугларныҥ, тудуг материалдарынын, тудугнуҥ болгаш оруктуҥ машина тудуунуҥ бүгү ажылчыннарын, албан хаакчыларын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынын ажылдакчыларын кыйгырып тур бис.

Бистиҥ хүлээлгевис — тудуг херээн үндезини-биле эжижидериниҥ, чыылда демир-бетон конструкцияларны, хана блоктарын болгаш завод белеткелиниҥ кылыгларын бүгү хемчеглер-биле нептередириниҥ талазы-биле, тудуг материалдарын болгаш кезектерин бүдүрүп көвүдедириниҥ, шынарын эжижидериниҥ болгаш үнезин кудуладырының талазы-биле, тудуушкун механизациязының деннелин бедидериниҥ, тудугларны бедик шынарлыг машиналаг, дериглер болгаш херексел-биле хандырар талазы-биле партиялыҥ болгаш чазактын салган сорулгазын эҥ дүрген боттандырарын хандырары болур.

Бо кыйгырыг тудуг индустриязынын бүгү ажылдакчыларынын өртүзүнге изиг үнелелди тывар болгаш олар бистиҥ чурттувуска коммунистиг шиитпилелди тургузары дээш демиселге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүреп турар бис!

Совет чогаалчыларныҥ ийиги Бүгү-эвилел съездизи

Декабрь 21-де **Б. Кербабаевтиҥ** даргалаашкыны-биле ажыттынган эртенги хуралга илеткелди болгаш эдеринчи илеткелдерни чугаалажып көөрү үргүлчүлээн. Төлээлер боттарынын саналдарынга хөй национадыг совет литератураныҥ хөгжүлдезиниҥ дугайын чугаалап, чогаалчыларныҥ чогаалдарын анализтеп көрүп, Эвилелдиҥ ажыл-чорудулгазында четпестерни шүүмчүлеп, чогаалчылар улус-биле улам сырый харылзаалыг болурунуҥ эргежок чугулазын демдеглеп турганнар. Совет литература биле улустуҥ чангыс эвиниҥ дириг илерээшкини болза, бо хүннерде чурттуҥ бүгү чер болганындан Эвилелдер Бажыныныҥ колониалыг залында кээп турар байыр чедирген телеграммаларнын болгаш чагааларныҥ агыыкшыны болур. Чогаалчыларныҥ съездизинге Тиксиниҥ поляржылары болгаш Кызыл туктуг Кронштадтыҥ шериг далайжылары, Белоруссиниҥ комсомолчулары болгаш Одесса областыҥ колхозчулары, Ленинградтыҥ «Вулкан» заводунуҥ аныяк ажылчыннары болгаш П. Ангелизиныҥ трактор бригадазынын трактористери байыр чедиргеннер.

Бир дугаарында санал берген шулукчу А. Ящин, поэзия колхоз суурунуҥ амыдыралынга болган канчаар-даа аажок улуг бурунгаар шимчээшкиннерни болгаш көдээниҥ ажын эткени бергелерин тода көргүскен деп чугаалаан. Өске талазында чамдык дайын сөөлүндеги шулуктерде херек кырында бар чүүлү хажыдар чүүлдер бар. Херек кырында бар чүүлү шын көргүзери дээш чогаалчы кижиниҥ харыысалгазынын дугайын оратор оон ынай чугаалаан.

Социалистиг реализминиҥ методунуҥ дугайын, аңаа үндезилеп, чүгле совет литература эвес, харын-даа делегейнин бүгү дешилгелиг литературазы хөгжүн турарын эстон чогаалчы Л. Реммельгас чугаалаан.

Совет чогаалчылар эвилели эстон чогаалчыларга четпес кичээнгей көргүзүп турарын ол демдеглээн. Москвадан Эстониже эстон литератураныҥ хөгжүлдезиниҥ эҥ чугула айтырыгларын багай билир консультантылар дээр кижилерни үргүлчү чорудун турар.

ВЦСПС-тиҥ секретары эш **П. Н. Коробовага** сөс берген, ол съездиге совет профэвиледелериниҥ чедирген байырны номчаан.

Чогаалчылар боттарынын чогаалдарыбиле совет кижиниҥ—патриоттуҥ, ишчиниҥ, тайбын дээш быжыг туруштуг демиселчиниҥ, бедик моральдың кижизиниҥ сагыш-сеткил овур-хевирин хевирлээринге ханы саҥлдарны болдурун турар деп байырда демдеглээн. Массаныҥ коммунистиг кижизидилгезиниҥ талазы-биле боттарынын ажыл-чорудулгазынга профэвиледелери совет литератураны калбаа-биле ажыглап турар.

Бүгү мергежилдериҥ ажылчы чоннары совет чогаалчылардан совет кижилериҥ байлакшыдыг сагыш-сеткил делегейин ажыдын илередип, оларныҥ күш-ажыл чорудулгазында, хөй-нинти болгаш хуу амыдыралында, бүзүлбас чаҥгыс аай чоруунда бүгү хөй янзы хевирлерин боттарынын чогаалдарынын маадырларынга сиҥниктирип көргүзүп турар чаа чогаалдарны тургузарын маган турарлаа. Боттывыҥгыр уран-чүүлдүҥ шин коллективтериҥе бедик идейлиг болгаш бедик уран-чечен шинлерни ажылчыннар, албан-хаакчылар чогаалчылардан база маган турарлар.

Алексей Талвир. (Чуваш АССР). Очулга айтырыгларынга доктааган. Сүре очулдуларын барыдаалаан очулганы ол буруу шапкан, ынчаар кылырга, очулдурукчу чүгле чогаалдың байлакшылын болгаш чаруш-чаагайын болганчок-ла дамчыдын шыдавайн баар өвес, харын-даа авторнуҥ сөзүн хажыда бээр. Совет чогаалчылар Эвилелиниҥ президиуму болгаш баштаар чери республикаларда чыгдынган очулга ажылынын дүржүлгазын түҥнеп көөр ужурлуг деп оратор чугаалаан.

Чогаалчы **К. Маликов** Киргиз ССР-де литератураныҥ хөгжүдезиниҥ дугайын чугаалаан. Сөөлгү үеде ССРЭ-ниҥ Совет чогаалчылар Эвилелиниҥ эвилелдешкен республикаларынын литераторлары-биле харылзаазы кошкаан, Эвилелдиҥ төлээлекчизи ол черлерге чүгле пленумнар болгаш съездилер болу бергенде барып турар деп ол демдеглээн.

Чехословакияныҥ чогаалчылар эвилелиниҥ даргазы **Ян Дрда** съездиге байыр чедирип чүве чугаалаан. Чехословакияда чаа социалистиг кижиниҥ кижизидилгезиниҥ хераэнге кайгамчыктыг дузалаҥчы апарган совет литератураныҥ улуг нептерээниниҥ дугайын ол чугаалаан.

Бистерни, чехтерни болгаш словактарны совет кижилер силер-биле, чүгле бистиҥ литературавыстың акы-дуҥна найыралы эвес, бо херекке бот-боттарынын аразында кады ажылдажылга база харылзаштырып турар.

Силерниҥ-биле бис бүгү амыдыралывыста муҥ-муҥ өске-даа харылзаалар-биле каттышкан болгаш харылзаштан бис. Биске бузулбас сагыш-бодал хоойлузу болза, уттундурбас эш Готвальдынын бистиҥ чүректериске сиҥниктиргени сестер болур;

«Безээ шагда Совет Эвилели-биле кады!». Ол сөстерин төлээлер болгаш аалчылар диҥмиттиг адыш часкаашкыннарыбиле уткаан.

Индирже сураглыг чех чогаалчы Мария Майерова көдүрүп үнген. Чехословакияныҥ мастерлериниҥ кайгамчык шевер кылганы улуг шил ваза белекти ол съездиге бараалгадып тывыскан.

Оон сөөлүнде съездиниҥ киржикчилеринге дешилгелиг голланд чогаалчы **Тейн Де Фрис** байыр чедирген. Совет литератураныҥ болгаш даштыкы мурнакчы чогаалчыларныҥ чогаал ажылынга оон чаагай саҥлдарынын дугайын ол өөрүшкүлел кайгаашкын-биле чугаалаан.

Эртенги хуралга **О. Берггольц, П. Козланюк,** башкир чогаалчы **М. Карим, С. Кирсанов, Я. Ругоев** (Карел-Фин ССР) олар база санал бергеннер.

(СЭТА).

* * *

Декабрь 21-де кежээки хуралга **А. Лупан** даргалаан. Бир дугаарында **Е. Поповкин** санал бергеш, национал республикаларда болгаш областарда чурттан турар орус чогаалчыларныҥ ажылынын дугайын чугаалаан.

К. Чуковский болгунуҥ чугаазын совет литератураныҥ шинчилел номнарынын дылынын айтырыгларынга холбаштырган. Чечен чогаалдарынын, шүүмчүлеллиг чүүлдериниҥ болгаш эртем ажылдарынын дылын канцеляржы чугаалар, өлүмдүк, шаарланган бок сөстер-биле бужартадыр чорукка удур К. Чуковский шынгыы болгаш киленгээшкининг саналдаан.

ССРЭ-ниҥ Культура министри **Г. Ф. Александровка** сөс берген.

Совет чогаалчыларынын ажыл-чорудулгазы бистиҥ чуртувустуҥ бүгү культура чырыдыышкын албан черлериниҥ ажылы-биле органиктиг харылзажын тудушкан деп ол чугаалаан. Совет культура ам үеде бүгү-делегейге ужур-дузалыг кайгамчыктыг чедишкиннерни чедип алган, оон дыка хөйүн чечен литератураныҥ, бистиҥ совет чогаалчыларывыстың ачызында ол чедип алган.

Эш Александров бистиҥ чуртувуста ном үндүрүлгезиниҥ хөгжүлдезиниҥ дугайын оон ынай чугаалаан.

Литература теориязының талазы-биле теоретиктиг угаадылга-бодалдың хожудап калыышкынының дугайында айтырыгга хамаарыштыр чүве чугаалаан, оратор бир өвес бистиҥ чогаалчыларывыс амгы үениҥ литературлуг теориязының чугула айтырыгларын ажылдап кылырынга эҥ идепкейлиг киржир болза, ол хожудаашкын чедишкининг ажын эртинин болур деп демдеглээн. Кайгамчыктыг горькийжи чанчылды—чогаалчыларныҥ редакторлаар ажылга киржирин катап тургузар херек.

Литератураныҥ идеяларын болгаш овур-хевирлерин он-он миллион совет кижилерге чедириниҥ эҥ күчүлүг аргаларынын биразын болза, эҥ массалыг болгаш бистиҥ улузувустуҥ ынакшылдыг уран-чүүлү—кино болур деп эш Александров чугаалаан. Ам партияныҥ Төп Комитеди болгаш чаак совет кинематографиязы калбак-делгем орукче үндүрер хемчеглерни ап чорудун турар. Ада-чурттуҥ күчүлүг киноиндустриязын тургузарынга хөй хөрөнгилер салдынып турар.

Кинофильмнер үндүрүлгезин улгаттырын турары-биле холбаштыр „сценарий белеткели онза улуг ужур-дузалыг. Чугаа болза, кино чогаалчыларын бүгү чогаадыкчы күштерни кино уран-чүүлүүҥ көдүрүүшкүнүнче мөөнээриниҥ дугайы болуп турар.

Мен бодап көөрүмге, театрга болгаш кино талазы-биле ажыл болза, чогаалчылар организацияларынын кол сорулгаларынын биреэзи болур дээрзин Совет чогаалчылар Эвилелиниҥ чаа Уставынга киирери чөптүг болур ийик деп эш Александров үргүлчүлеп чугаалаан.

Индирге **Михаил Шолохов** үнүп келген, ону олурушканнар чылы-биле утканнар. Илеткелчиниҥ болгаш эдеринчи илеткелчилериниҥ адрезинге шүүмчүлеллиг чазалгаларны чугаалаш, ол оон сөөлүнде чогаалчыларныҥ боттарынын улузунуҥ мурнунга улуг харыысалгазынын дугайын айыткан.

Дайын сөөлүндеги чылдарныҥ литературазын характерлеп көргүспүшаан, М. Шолохов оон кол четпес чүүлү болза, эки чогаалдар-биле чергелештир эвээш эвес таварылгада ыракта-ла аныяк эвес чогаалчыларныҥ тургусканы хөй санныг өртумак номнарынын көстүл кээп турары болур деп санаан. Ынды байдалдың кол чылдагаанларынын биреэзи — чогаалчылар боттарынга негелделиг болур чорукту кудуладын, шүүмчүлеллиг деннелин кудумдын турары болур.

Съездиниҥ төлээлериҥе найыралдыг байыр чедиришкининиҥ сөстерин румын шүүдүкчу **Михай Бенюк** кылган. Улусчу Румынияныҥ номчукчулары оларны боттарынын чаа амыдыралын тургузарынга өөредип турар совет литератураныҥ чогаалдарынга ынакшып, оларны үнелеп турар деп ол медеглээн.

Кежээки хуралга эштер **А. Венцлова,** академик **В. В. Виноградов, Г. Николаева** олар база санал бергеннер.

(СЭТА).

◄ ● ►

Агротехниктиг болгаш зоотехниктиг курстарныҥ өөредилгезин шын организастаар

Каа-Хем районнуҥ колхозтарында мал болгаш чер ажылы чыл бүрүде-ле сайзырап, көдээ ажыл-агыйныҥ мурнакчыларынын саны көвүдеп турда, ол районнуҥ колхозтарында агротехниктиг болгаш зоотехниктиг курстарныҥ өөредилгезинде улуг четпестер барын демдеглээри чугула.

Мурнунда чылларда колхозтарда тургустунган бүгү курстарныҥ өөредилгезиниҥ түҥнелин ап көөрге, ол курстарны чүгле 7 кижи дооскан болуп турар.

Өөредилге чылынын эгезинде бир курска-ла өөренирин күүзүн дыннакчыныҥ саны 20—30 кижи чедип турган. Амгы үеде ол дыннакчыларныҥ саны эвээжеп, бир курста 6—7 хире кижи арткан. Оон чылдагааны чүдел дээрге, колхозтар баштаар черлери болгаш МТС-тиҥ дирекциязы база курстарны башкылап турар тускай эртемниглер колхозчуларныҥ көдээ ажыл-агый талазы-биле билиг чедип алырынче сагыш салбайн, оларнын өөредилгезин четче хаара тудуп организаставаайн, багай удуртуп турарындан хамааржыр. Чамдык курстар өөренир программазын четче дооспайн чыткаш-ла өөредилгезин ара соксап каары чылдынна чаҥчыл апарган. Ынчангаш олар эрткен чылгы четпестерин бо чылын базала катаптап турар.

Кичээлдерни эрттирип турарынын шынары чавыс. Чамдык курстар өөредилге херексели, көргүзүг материалдары-биле четче хандыртынмаан. Курстар чогуур үезинде кичээлдээр расписаниезин шын сагывайн дыка хөй кичээлдерни шуут үзүп эрттирген. Чижээ, «Ленинчи орук» колхозтан агротехниктиг курс (башкызы агроном эш Акинина) өөредилге чылынын эгезинден эгелээш амга чедир 5 кичээл эрттирген. Ылангыя «Тиилелге» колхозта (башкызы агроном эш Брыкин), «Сталинчы орук» колхозта (башкызы агроном эш Кондрашев) агротехниктиг курстар чүгле 2—3 кичээлдерни эрттирип, хамыктын доразы болуп турар. Бо ышкаш четпестер «Кызыл тук», «Большевик», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда база-ла бар.

МТС-тиҥ дирекция чери болгаш кол агроному эш Гудков колхозтарда агротехниктиг болгаш зоотехниктиг курстарынын өөредилгези кандыг янзылыг чоруп турарын хынаваайн турар болгаш кичээлдерни бедик шынарлыг, солун кылдыр эрттирерин курстарныҥ башкыларындан негевейн турар.

Колхозтарда агротехниктиг болгаш зоотехниктиг курстарынын өөредилгезинде бүгү четпестерни доп-дораан чок кылгаш, өөредилгениҥ шынарын эжижидип, дыннакчыларга быжыг билигни бээр дээш кызып ажылдаары курстарныҥ башкыларындан база МТС-тиҥ дирекциязындан болгаш колхозтар баштаар черлериҥ негетинин турар.

С. МААДЫ.

Чаа чылга бүдүрүлгечи чедиишкиннер-биле

Коммунистиг партияның XIX съездизинің бешки беш чыл планының талазыбиле директиваларына болгаш көдээ ажыл-агыйны дүрген көдүрер хемчеглер талазы-биле СЭКП ТК-ның сентябрь, февраль-март Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген совет улус 1954 чылда улус ажыл-агыйының бүгү адырларына чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган. 1955 чылга төлептиг ужуражыр дээш совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылы улус ажыл-агыйының бүгү адырларында, бистиң улуг Төрөөн чуртувустуң бүгү булуңнарында хайнып турар.

Бистиң чуртувустуң бүгү улустарыбиле кады Тыва областың ажылчы чоннары партия болгаш чазактың салган соруглазын амыдыралга боттандырары дээш кызымаккай демисежин турарлар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүдеги улуг дузаламчызының ачызы-биле областың үлетпүр бүдүрүлгелери, транспорту, колхоздары, совхоздары, МТС-тери 1954 чылда улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Областың үлетпүр бүдүрүлгелериниң адырының дургузунда 8,5 миллион рубльдиң азы 1953 чылдың чогуур үеви-биле демейлээрге, оон 17,2 хуу хөй продукцияны берген. Систыг-Хемниң ыяш ажыл-агый черинин, Кызылдың тараа дээрбезинин, инвалидтер артелинин, Кызыл-Мажалыктың райүлетпүр комбинадының болгаш өске-даа хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери чылдың бүдүрүлге планын декабрь 1-де долдур күүсеткеш, 1955 чылдың планын күүседип турар.Ээрбектиң хөмүр даш шахтазының болгаш аъш-чем комбинадының ажылчыннары чыл планын декабрь 10-да күүсеткеш, пландан ажыр продукцияны берип турар.

Ээрбектиң хөмүр дашчылары бо чылдың он бир айларында эрткен чылдың бо үеви-биле дөмейлээрге оон 6 мун тонна хөй хөмүр дашты казып тыпкан. Систыг-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылчынары болгаш салчылары эрткен чылдаазындан 2,3 мун кубометр хөй ыяшты область төвүнге берген. Алгы заводунуң коллективиниң кидис идик өйүкчүлери кидис идик кылырын 10 мун эшке азы эрткен чылдаазы-биле дөмейлээрге оон бүдүрүлгезин 81 хуудга көвүдеткен. Бо үениң дургузунда туулбу бүдүрүлгези 1,4 миллионга, чугай—27 хуудга бедээн.

Элээн хөй бүдүрүлгелерде күш-ажылдың бүдүрүмчүлүү дыка бедээн, чиг-этти, материалдарны, оттулар түүлү, электроэнергияны чарыгдаарына ажылчынарның камналгазы бедээн, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиигедирин болгаш акша хөренги камналгазының планын күүседирин чедип алган. Чижээ, Кызылдың аъш-чем комбинадының ажылчыннарының ажылдан кылырының ортумак нормазы 1953 чылдаазы-биле демейлээрге 12,9 хуу өскен, продукцияның бот-үнези 5,2 хуу чиигээн болгаш 810 мун рубльдиг орулгазын алган.

Областың транспорт черлериниң ажылы 1954 чылда дыка экижээн. Чүк сөөртүлгезиниң планын областың автомобиль транспорт эргелери болгаш Хакас алдын трестизиниң Кызылда АТК-зы декабрь 5-те күүсеткен. Областың харыысаа эргелериниң транспортчулары социалистиг чарышка тиилекчи болгаш ССРЭ-ниң Харыысаа министерствозунуң шилчиир кызыл тугу-биле болгаш акша шаңналы-биле шаңнаткан. Тулуг трестизиниң коллективиниң ажылчыннары база бичe эвес чедиишкиннерлиг болган. Чаа чылга чедиишкиниг ужуражыры-биле чарышпышаан, олар ноябрь айда миллион хире рубльдиг тулуг ажылдарын кылган.

1954 чылда областың көдээ ажыл-агыйының ажыл ишчилери улуг чедиишкиннерни чедип алганнар. Областың колхоздары 1954 чылдың тарылга планын ажыр күүсеткен. Колхоздар бо чылын байлак дүжүүгү алган. Күрүнеге эзт, дүк, тараа дужаарын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш күрүнеге 30 мун пуд хире тарааны саткан. Ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планын колхоздар күүсеткен. Инек өстүрериниң планы 104,8 хуу, хойнун—100,4 хуу, хаванның — 122,5 хуу күүсетинген. Областың колхоздары болгаш МТС-тери 1955 чылдың тарылгазынга 30 мун га хире кур болгаш куруккан черлерни андарган. Бо чылын 28 мун га куруктурган чер андарар планын 34 мун га кылдыр ажыр күүсеткен.

1954 чылдың он бир айларының дургузунда колхозчулар 900 чуртталга бажыңнарын, 80 мун ажыг мал кирер каалаарны болгаш өске-даа объектилерни тутканн. Ам үеде колхоздарда үрезин арыглаашкынының, тудуг ыяжының белеткелиниң болгаш сөөртүлгезиниң ажылы хайнышкынныг чоруп турар. МТС-териң болгаш совхоздарның механизаторлары тракторларның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының септелгезинче бүгү күжүн салган.

Областың көдээ ажыл-агыйын болгаш үлетпүрүн, транспортун сайыраалдыбыле 1954 чылда күрүне дыка хөй акшаны үндүрүп берген. Бистиң үлетпүрлеривис болгаш көдээ ажыл-агыйывыс чаа деримелдер болгаш механизмнер-биле улам-на долдуртунуп турар. Үлетпүр болгаш коммунал черлериниң тудуушкунунга, ону калбартырынга база деримелдер болгаш механизмнер садып алыры-биле 1954 чылда күрүне 8 миллион ажыг рубльди берген. Ол үениң дургузунда көдээ ажыл-агыйга, МТС-терни тракторлар, комбайннар болгаш өске-даа машиналар-биле долдурганын санаваска безин 12 миллион ажыг рубльди берген.

Күрүнениң бо хире улуг дузаламчызы турзажок, бистиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң адырының дургузунда 8,5 миллион рубльдиң азы 1953 чылдың чогуур үеви-биле демейлээрге, оон 17,2 хуу хөй продукцияны берген. Систыг-Хемниң ыяш ажыл-агый черинин, Кызылдың тараа дээрбезинин, инвалидтер артелинин, Кызыл-Мажалыктың райүлетпүр комбинадының болгаш өске-даа хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери чылдың бүдүрүлге планын декабрь 1-де долдур күүсеткеш, 1955 чылдың планын күүседип турар.Ээрбектиң хөмүр даш шахтазының болгаш аъш-чем комбинадының ажылчыннары чыл планын декабрь 10-да күүсеткеш, пландан ажыр продукцияны берип турар.

Ээрбектиң хөмүр дашчылары бо чылдың он бир айларында эрткен чылдың бо үеви-биле дөмейлээрге оон 6 мун тонна хөй хөмүр дашты казып тыпкан. Систыг-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылчынары болгаш салчылары эрткен чылдаазындан 2,3 мун кубометр хөй ыяшты область төвүнге берген. Алгы заводунуң коллективиниң кидис идик өйүкчүлери кидис идик кылырын 10 мун эшке азы эрткен чылдаазы-биле дөмейлээрге оон бүдүрүлгезин 81 хуудга көвүдеткен. Бо үениң дургузунда туулбу бүдүрүлгези 1,4 миллионга, чугай—27 хуудга бедээн.

Элээн хөй бүдүрүлгелерде күш-ажылдың бүдүрүмчүлүү дыка бедээн, чиг-этти, материалдарны, оттулар түүлү, электроэнергияны чарыгдаарына ажылчынарның камналгазы бедээн, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиигедирин болгаш акша хөренги камналгазының планын күүседирин чедип алган. Чижээ, Кызылдың аъш-чем комбинадының ажылчыннарының ажылдан кылырының ортумак нормазы 1953 чылдаазы-биле демейлээрге 12,9 хуу өскен, продукцияның бот-үнези 5,2 хуу чиигээн болгаш 810 мун рубльдиг орулгазын алган.

Областың транспорт черлериниң ажылы 1954 чылда дыка экижээн. Чүк сөөртүлгезиниң планын областың автомобиль транспорт эргелери болгаш Хакас алдын трестизиниң Кызылда АТК-зы декабрь 5-те күүсеткен. Областың харыысаа эргелериниң транспортчулары социалистиг чарышка тиилекчи болгаш ССРЭ-ниң Харыысаа министерствозунуң шилчиир кызыл тугу-биле болгаш акша шаңналы-биле шаңнаткан. Тулуг трестизиниң коллективиниң ажылчыннары база бичe эвес чедиишкиннерлиг болган. Чаа чылга чедиишкиниг ужуражыры-биле чарышпышаан, олар ноябрь айда миллион хире рубльдиг тулуг ажылдарын кылган.

1954 чылда областың көдээ ажыл-агыйының ажыл ишчилери улуг чедиишкиннерни чедип алганнар. Областың колхоздары 1954 чылдың тарылга планын ажыр күүсеткен. Колхоздар бо чылын байлак дүжүүгү алган. Күрүнеге эзт, дүк, тараа дужаарын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш күрүнеге 30 мун пуд хире тарааны саткан. Ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планын колхоздар күүсеткен. Инек өстүрериниң планы 104,8 хуу, хойнун—100,4 хуу, хаванның — 122,5 хуу күүсетинген. Областың колхоздары болгаш МТС-тери 1955 чылдың тарылгазынга 30 мун га хире кур болгаш куруккан черлерни андарган. Бо чылын 28 мун га куруктурган чер андарар планын 34 мун га кылдыр ажыр күүсеткен.

1954 чылдың он бир айларының дургузунда колхозчулар 900 чуртталга бажыңнарын, 80 мун ажыг мал кирер каалаарны болгаш өске-даа объектилерни тутканн. Ам үеде колхоздарда үрезин арыглаашкынының, тудуг ыяжының белеткелиниң болгаш сөөртүлгезиниң ажылы хайнышкынныг чоруп турар. МТС-териң болгаш совхоздарның механизаторлары тракторларның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының септелгезинче бүгү күжүн салган.

Областың көдээ ажыл-агыйын болгаш үлетпүрүн, транспортун сайыраалдыбыле 1954 чылда күрүне дыка хөй акшаны үндүрүп берген. Бистиң үлетпүрлеривис болгаш көдээ ажыл-агыйывыс чаа деримелдер болгаш механизмнер-биле улам-на долдуртунуп турар. Үлетпүр болгаш коммунал черлериниң тудуушкунунга, ону калбартырынга база деримелдер болгаш механизмнер садып алыры-биле 1954 чылда күрүне 8 миллион ажыг рубльди берген. Ол үениң дургузунда көдээ ажыл-агыйга, МТС-терни тракторлар, комбайннар болгаш өске-даа машиналар-биле долдурганын санаваска безин 12 миллион ажыг рубльди берген.

Күрүнениң бо хире улуг дузаламчызы турзажок, бистиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң адырының дургузунда 8,5 миллион рубльдиг